

OROJANÛ

kovara huneri çandi û edebi

19
1988

NAVEROK

Jî Xwendevanan	3
Dî 20 saliya mîrîna xwe da Ernesto Che Guevera	4
50 Saliya Serhildana Dersimê	6
Çiroka "Xudmuxtariyê" û Belge	11
Çend Çarin - BARAN	14
Sayi (helbest) - VAZGAL	15
Ulmdar û Bajarvanê Mezin Orbelli Prof. Şekroyê MIHOYÎ	16
Jî Folklorê Me (Straneke Govendê)	19
Welat lî dlê mîna e - Ç. GALEMTERYAN	20
Gotinên Pêşyan	23
Şikefta Bî Xwin (Serpêhati)	24
Jî Nav Edebiyata Cihanê, Pûşkin - Emerikê SERDAR	27
Quncikê Zarokan	28
Jî Nav Weşanan	30

Sal : 9

Hejmar : 62 Sibat 1988

Wêneya Qapaxê: Jî bo destana Memê Alan —M. Delioglu

XWEDÎ : KOMKAR - Swêd
BERPIRSIYAR : Şeroycê BOTAN
NAVNIŞAN : Döbelnsgatan 16 B
113 58 STOCKHOLM
TELEFON : 08 / 32 82 51
HESAP NO : PG. 458980 - 0

UTGIVARE : Svensk-Kurdiska
Arbetar Föreningen
ANSVARIG UTGIVARE : Ş. BOTAN
ADRESS : Döbelnsgatan 16 B
113 58 STOCKHOLM
TELEFON : 08 / 32 82 51
PG : 458980 - 0

LEYLA SOR

Bilind rind û çavreşa min
Bejna te mêji bir ji min
Ew bejn û balaya delal
Bî dil bimeş were cem min.

Tu weri ezê jin bîbim
Bî hêl û bî hîner bîbim
Ew hez û tev evina te
Bî mal û ez tim jin bîbim.

Ezê binkim ew guliyê mor
Maçek bikim ji lêvê sor
Bejna te weki kulilkan
Tevda gewr ew kesk û sor.

Tu neyi ezê dîn bîbim
Bê hêl û bê hîner bîbim
Jî ber evina te delal
Bê Xwuda bê hêvi bîbim.

Tu neyi ez dîkevime ciyan
Beşek xwar ji dinya çavan
Dîkim nalîn ji derdê dîlan
Janekê xwe berda milan.

Feqir bankir tu neyi malan
Te lêxist remzek li milan
Ew agir û şewata te
Xwe berda gurçik û milan.

Feqir AHMED

*

Jî kovara hêja Roja Nû re:
Pîştî rêz û silava.

Sala we ya nû piroz be. Ez
hêvidar im ku ev sal ji kovara
Roja Nû, gelê me û hemû ge-
lên dinyayê re bî xêr û xweşi
bê.

Jî bo sersala 1988'an ez
helbesteke xwe ji we ra dişi-
nim û ji bo helbesta min a ku
we belavkiriye ji ez spas di-
kim.

Brader AMED
Fransa

Jî kovara Roja Nû Ra:

Ez keçeke Kurd im. Ez heft
sali me û li Elmanya Federal
dijim. Ez serê sala we bî dil û
can piroz dikim. Daxwaza
min ew e ku hûn hê ji zahftir
ji bo zanebûna zarûkên Kurd
bîwîsin. Min di "Roja Nû"
hejmara 18'an da, di "Quncikê
Zarokan" da gelek tiştên
ku min bî kurdiya wan nîza-
nîbû xwendin û hin bûm.

Ez silavên bî başi
li we dikim.

H.T.

Elmanya Federal

*

NALÎNA KEVOKAN

Jî pêşmergeyan ra

Jin sext û girane
Aman! Jî derdê vê dinê
Dinalin kevokên reben
Ay wax li minê
Jî bo hêlinokê
Hêj çî hawarek
Ne hatiye perijandinê...

Rêkên xebatê
Tari û dirêj in
Kevok ji lew re
Din û gêj in
Jî bo hêviyê
Dirist dikin awaza,
Stirana dibêjin...

Bî silavên min re
xwişka we Ofra DORA
Yewnanistan

Jî Redaksiyona Roja Nû ra:
Hevalên hêja,

Ez dixwazim "Roja Nû" her-
dem bî destê min keve. Lema
li jêr ez navnişana xwe ji we
ra diwîsim. Ez hêvidar im ku
hûn herdem ji min ra bişinin.

Ez ji we ra kasê teke xwe di-
şinim, ku hûn zêde dixwazin
min hayedar bikin.

Silavên dilgermi û hevalti.

H. BARAN

* Elmanya Federal

Jî Redaksiyona Roja Nû ra:
Ez xwendevaneki "Roja
Nû" me. Ez dikarim bêjim ku
heta niha hejmarên berê di
wextê da dighiştin destê min
lê hejmaraa 18'an dereng gi-
hişte destê min, çima?. Bî ras-
ti dereng hatina kovarê
wek xwendevaneki ez êşan-
dim.

Tiştêki dîn ji; di hejmara
dawiye da hûn dibêjin ku du
ferhengên kurdî derketine. Li
kuderê merw dikare bikire?.

ROJAN

Elmanya Federal

AGAHDARÎ

Jî bo bîdestxistina ferhen-
gan navnişan ev in:

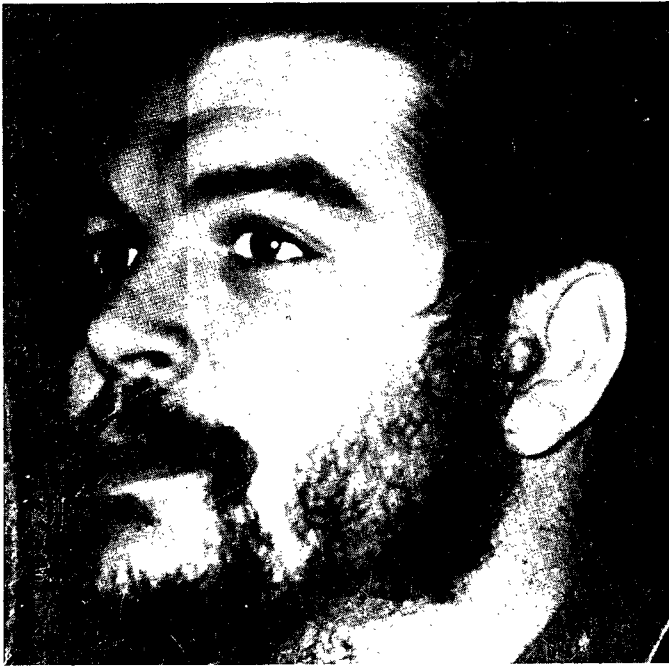
* "Ferhenga Kurdi-Tirki", D.
Îzoli:

KSSSE - AFD NEDERLAND
POSTBUS 16109 Den Haag

* "Ferhenga Zazaki-Tirki",
Malmisanij:

JÎNA NÛ FORLAGET
Post Box: 240 12
750 24 UPPSALA/ Sweden
(Postgiro: 503799-9)

Dî 20 saliya mırına xwe da lî hemû dinyayê hate biranin

ERNESTO "CHE" GUEVERA

Dema ku mırov navê Ernesto Che Guevara bî bir tîne, berya her tîştî internasyonalî, welatperwerî û fedakarî tê ber çavê mırov. Emrika Başûr (Emrika Latîni) gav bî gav şahıdiya vi tekoşerê bêtirs dide û kê mî cih hene ku vi canfedayi nasnekiribin. Dî pêşengiya şoreşa Kubayê da, lî çiyayên Bolıvyayê, lî Guatemalayê, Venezuellayê, Ekvatorê, Meksikayê, welatê wi -Arjantinê û wd. da kar û xebata vi şoreşgerî bûye destan, bûye berxwedan.. Ev çend rêzên Che, ku iro lî dinê bûye banga berxwedanê lî hember zorkeran, û imperyalistan, wê jî me çêtir wi bide nasandin:

"Mırn jî kuda
û çawa tê bîla bê...
Eger dirûşmên me yên şer
guh bî guh belav bibe
û çekên me jî destan derbasi destan bibe
û kesên dın bî dengê mitralyozan
û bî şer
û bî qirinên serketinê
jî cenazeyên me ra stran çêbike
mırn bî xêr hat
bî xweşî hat."

Jiyana Che, jî zarotiyê va tim bî herket bûye. Hê dî du saliya wi da mırn lî dû geriyaye, bin lê çikandiye, lê ev internasyonalistê mezin gelek caran kefen çirandiye û jî mırnê ra meydan xwendiyê.

Ernesto Che Guevara, dî 14'ê Hezirana sala 1928'an da lî Arjantinê lî bajarê Rosario hate dîmê. Hê du salî bû, nexweşina astimê pêgirt û ev nexweşin heta mırnê dev jê berneda.

Malbata Che, dewlemend bû lê xwedî dîtinên liberal û pêşverû bûn. Bavê wi Ernesto Guevara Lynch, muhendisê bilind û bî eslê xwe jî İrlandî bû. Diya wi Celía de la Serna jî, bî eslê xwe niv-İrlandî niv-İspanyolî bû.

Malbata Guevara ji ber nexweşina Che gelek cih geriya û sal bi sal, hal û wextê wan nebaş bû. Ji ber vê nexweşinê mirov dikare bêje, ku Che xwendina dibistana yekem di mala xwe da kuta kir. Di sala 1944'an da Lisê, di 1953'an da ji, Fakulta Doktoriyê kuta kir û bû doktor.

Piştî diploma doktoriyê, ji bo ku li Venezuellayê li koloniyek cuzzaman bixebite, berê xwe da Venezuellayê. Divê mirov ji bir neke ku Che, di dema xwendevaniya fakultê da hema bêje seranserî Emrika Başûr geriya bû û gelek tişt naskiribû. Di rêya Venezuellayê da, berê xwe guhast û çû Perûyê. Li Perûyê pirtûkeki wi, ku bi naveroka xwe Perûyê ya cıvaki dida ber çavan, hatibû çapkirin (di dema xwendevaniya wi da). Ji ber vê pirtûkê, li Perûyê hate girtin. Di hepsê da bi şoreşgerên Perûyê ra têkiliyên germ dani. Piştî ku ji hepsê derket, berê xwe da Ekvatorê û li wê derê rasti Avûqat Ricardo Rojo hat, ku ev hevnasin ji bo jiyana Che, bû serdemek. Ricardo Rojo, ji Che ra weha got: "Tê herî Venezuellayê çî biki? Erê, wê derê ji bo qezenckirina pera ciki baş e, lê eger tu bi awê min biki bi min ra were, em herin Guatemalayê. Li wê derê şoreşeke cıvaki ya rasti heye..." Ev gotinên han, bandoreke mezin li ser Che peyda kir û Che deş ji çûndina Venezuellayê berda.

Li Guatemalayê, ji aliki va li karê doktoriyê geriya, ji aliki va ji, ji bo domandina jiyana xwe dıcedand Di vê navberê da li Guatemalayê hukumeta şoreşger ya Arbenz, bi tiliya imperyalistên Emrika hate hilweşandin û hukim ket destê kevnepreştan. Che, naçar ma xwe avêt bextê balyozxana welatê xwe. Di vê demê da, ji ber kar û xebatên wi yê rêxistini, hukumeta Guatemalayê gav bi gav lê digeriya. Ji ber vê yekê Che, şevêk bi trêneki ji Guatemalayê berê xwe da Meksikayê. Che, di dema xebata xwe ya Guatemalayê da gelek Kubaiyan naskiribû û di vê navberê da birayê Fidel Castro, Raul Castro ii naskiribû.

Li Meksikayê wi û Fidel Castro hevdu naskirin û piştî vê têkiliyê wi berê xwe da pêşengiya şoreşa Kubayê.

Che, hum di şoreşa Kubayê da him ji piştî şoreşê gelek wezifeyên giring da ser milê xwe û bû internasyonalisteki hezkurî yê dinê. Di Kubayê da ji bo sazkirina sosyalizmê bi dil û can xebitî û gelek berpirsiyariyên mezin pêkani, wek Serokatîya Banqeya Netewî, Serokatîya Heyeta Bazirgani, Wezirîya Sanayiye û wd. Di vê navberê da li gelek welatên paşdamayi geriya û rewşa dinê çêtr naskir.

Di Îlona 1965'an da ji hemû wezifeyên xwe dest kişand û ji Kubayê veqetiya. Berê xwe da Emrika Başûr, lê kesi nizamibû bi kuda çuye. Heta du salan tu his û dengê jê derneket û herkes wi mîri dızanibû. Piştî du sala, di sala 1967'an da nameyek şand Konferansa Havanayê û bi vi awayî dinya pê hisiya ku Che sax e. Di dema windabûnê da Che, li Boliviayê bi karê şoreşê mijûl dibû.

Mîrî, li Boliviayê li dorhêla Higueraşê wi qefalt. Eskerên Barrientos yê xwefiroş di 7'ê Çiriya Pêşin a 1967'an da dor lê girtin û piştî berxwedanek qehremani, ew bi birindari bi dest xıstın (8.10.1967). Di dema pirsiyari (ifade girtin) da ji, tevi halê ne hal seri ji dijminê xwe ra danani û tıfır rüye generalê wan. Di 9'ê Çiriya Pêşin (1967) da bi destê Çawiş Mario Terzan bi makineliyê hate kuştin.

ERNESTO CHE GUEVARA

Gulek ket li çiyayên And

Dilê min wi bîpêçe

Kemal BURKAY

Bîpêçe ku bila bîji rindi

Bila bîji camêri, rasti, bedewti

Bi usûl bîpêçe, ew duweroj e

Bîşku vedibe, dibe Guevera

Av diçe dibe Guevera

Dewran tê dibe Guevera

Ezman, ezmanê bêdawi, yê me hemûyan

Ger bızanin dinya, ya me hemûyan

Hezkirin û jıyan bi dileki

Menewşên ku bi dılopek xwin dareki çınarê

Û dikevin erdê mezin dıkin

Rojek ku zincira dawî şikiya

Ku dinya giha aştiyê

Binin bira xwe, di pelgên çınaran da

Çavên Ernesto hûn bîbinin

Xwina wi hebe di sorgulan da

Xezalek diçêre, gur dızûre

Perpoz digre zınar

Li hemû çiyayên dinyayê, ji bir ne kin

Dengê solên Ernesto wê hebin

Bîşku vedibe, dibe Guevera,

Av diçe dibe Guevera

Dewran tê dibe Guevera

(Ev şîr, ji kitêba "Dêrsim," ji Tirki

hate wergerandin)

50 SALIYA SERHILDANA DERSIMÊ

II

Wergerandin ji Riya Azadi, hejmar 107: DILSOZ

Tekoşina sala 1938'an ya heri zor û çalak qewetên Demenan mişan dıda. Dema ji sê aliyan hatin hesarkirin jin û zarok zêtir berbî paş vekişandibûn Newala Laç. Dî vê navberê da ji navça Ovaxîxê ji eşira Kalan û eşirên din, bî hezaran kes reviyabûn û tevî wan bûbûn. Dema ku hêzên eskerî ji bo belavkirina qewetên Newala Laçê ji eniyên çiyayê Sor û Petereyê êriş li ser êrişê dikirin, qewetên Demenaniyan dibexwe didan, qehremaniyên nedîti nişan didan. Ew havin, heft êrişên mezûn hatin şikandin, xîsarên mezûn giha dijmûn.

Destpêkirina salên Serhildana Dersimê, di eyni wextê da salên Şerê Îspanya ya hundurî bû ji. Wê demê qewetên Cûmhûriyetparêz, ji bo ku faşîstan nekî serbajar-Madridê berxwedanek qewî mişan dan, qehremaniyên destani peyda kirin. Her wisa Newala Laçê ji, ji bo gelê Kurd Madrid bû. Bî ferqiyek, slogana Cûmhûriyetparêzan "No Pasaran" (nikarî derbas bibî) ji alî hemû dînyayê va dihate bihistin; lê li Dersimê bî mehan slogana "nikarî bikevî Newala Laçê!" ji xeynî çiyân, newalan, zînanan pêştir kesî nebîhist.

eEv şerê mezûn yê dorhêla Newala Laçê, ew berxwedana bî şan û şerêf ya gelê me, di nîveka meha Tebaxê da hate şikandin. Bî hezaran jin û zarokên wîr bî gullêkirin, bî singûkirinê hate qetilkirin. Bî sedan kes ji, ji bo ku nekevî destê dijmin û dil nebî, xwe ji gehîyan avêtin xwar, xwe avêtin ava Munzur. Ordîya Tirk pîr insan kuşt, ku çem sor bû, bî cendekan tîji bû.

Ew berxwedan ji wê rojê heta iro, yê ku aligirê serhildanê bin yan nebî, ji eşira Demenan xweş bin yan ne xweş bî, ji alî herkesî va bî pesî tê behskirin.

Ev şerê ku di navbera Zel û Çiyayê Sor da hate domandin, nişanda ku li Dersimê ne tenê xwefiroş û karbidestên wek Rêber, kurê Pîrço, Silo Axa nejiyane; her wisa ji, nişan da ku mirovên wek kurê Seykali - Îvis (Îvisê Seykali), kurê Gewê - Hesên (Hesê Gewê), kurê Hesên - Qemer (Qemerê Hesên), Kalê Gonc, Eliyê Bîçûk (Eli Oqîz), kurê Cebrail -Ehmed (Hemê Cîvê Kêj), Mirzo, Silê Pîr û Besa Şayê û bê hejmar qehremanên bênav û deng ji hebûn.

Bî stendina Newala Laçê Serhildana Dersimê

hatibû şikandin. Gerçi şervanên Demenaniyan yê ku xelas bûbûn xwe nedabûn dest û li çîyan berxwedan domandin, lê tevger, bî pîramî qeweta xwe wînda kiribû.

Dema ku li Dersimê ev bûyerên han dibûn, Serokwezîrê Tirk Celal Bayar li Stembolê bi M. Kemal, li Enqerê ji bi İsmet İnênû ra peyivî û dîra tevi hinek wezîran û Serekê Qurmaya Giştî Mareşal Feyzi Çakmak ketin rê. Disa di eynî rojan da di rojnamên Tirk da, ku di derheqê şerê du salan da bi hesasiyet tiştêk nedîmîvisin, mirov rastî nûçeyên wek "hêzên ordiya 3. yan li navçê manewra dîkin" dibû.

Dema ku Celal Bayar li Dersimê bû, ango he ma piştî serhildanê ordiya tirk dest bi qirkirîmekî mezî kir. Ne tenê mirovên ku xwe li çîyan û daristanan girtibûn, kesên ku qet beşdari serhildanê nebû bûn û li gundê xwe li ser îş û karê xwe bûn û alikariya dewletê kiribûn ji, ji vê qirkirîna para xwe girtin. Hetta yê ku di vê rewşê da bûn, pîri caran ji eşîrên şerkîrî zêtir û mezintir xesar ditin. Lewra dijmin, wana bêhay (xafil) qefalt. Eger em çend minakan nişandin wê baş be.

Rêber Kopê "dostê" hukumeta Tirk, ku di şikandina serhildanê da xwedi roleke mezî bû, di 1938'an da di gel perên ku stendibû li Rojava (Türkiyê) ji sozê gomeki (Çiftlig) dabûnê û ji bo ku here ser vi erdî, çû ba fermandarê Kolordiya Hozatê. Rêber got qey wê fermandar disa wek rojên berê wi qebûl bike, lê, him ew him ji kesên malbata wi, bî gullekirîna hatin kuştin û dest danin ser perê wi.

Wek ku di beşên nivîsê yê berê da ji hate xuyakirin, aqûbeta serokeşîrê Ferhadan Cemşid Axa û serokeşîrê Qerebalan Kangozade Mehmed Eli, ku çekên xwe teslim kiribûn û bî hukumetê ra peyman çekiribûn, ji yê Rêber cûdatir nebû. Ne tenê ew û malbatên wan her wisa eşîrên wan ji, bî giştî xesarek gran ditin. Eşîra Kurgan ji, du sal ser hev bî her awayî alikariya hêzên eskîrî (yên Tirk) kiribûn, di qirkirîna 1938'an da Salmanê Şatoxi û kesên malbata wi li Hozatê hatin gullekirin. Ji yê mayin, qismek jê hatin kuştin, qismek jê hatin nefikirin.

Ji malbata Silo Axayê serekê eşîra Alan, ku bî fermandarê hêza tirk - Eli Heyder ra destbîraki danibû, kes nefilîti, hemû hatin kuştin. Van

kıryaran dı dema terfikirına Eli Heyder da, ku ji albayıyê terfi kır bû general, çêbûn. Bersiva xızmeta eşira Areyan ji, bî eyne şiklî hate dayin û gelek qurban dan. Torîmê Mamed Axayê serokeşir - Suleyman, bî rasthatinî (tesaduf) canê xwe xelas kır.

Ji eşira Hormek Bertal Efendiyê serekê muntîqa gundê Cıvarîkê, bî hukumetê ra tu nakokiyek xwe tune bû. Bî serda ji, ihala kışandina êmê dewarên hêza sıwari û barkêşiya muntîqa şer sitendibû ser xwe û du sal serhev vi kari kirbû. Dı qırkırına 1938'an da lı dorhêla Nazmîyê hate kuştin, êriş çû ser mala wi û 66 nufûsên malbata wi hatin qetilkirin.

Zeynel Çawîşê Kurêşani, kıryarên ku ji alî dewletê va wek eşqiyatî dihate binavkirin dıkir. Dema ku dı 1937'an da tevgera eskerî destpê kır, dewlet pê ra lihev hatibû û wi sitendibû ba xwe. Zeynel Çawîş, bî hêzên eskerî (dijmîn) ra alikariyekî mezın kirbû. Lê dema ku berxwedan hate şikandin û qırkırına 38'an destpê kır ew û kesên malbata wi ji, ji kuştinê xelas nebûn.

Tu sûcek bineciyan gundê Halvori tunebû. Bî serda ji, ji serekên gund - Mistê Surê, lı hember Demenaniyan hevkarîya esker (dijmîn) kirbû û ji wan ra xızmetên "baş" kirbû. Mistê Surê, dı 1938'an da lı rîya Hozatê hate kuştin, bineciyan gund ji, "wê fermandarê Tumenê were, wê jımartın çêbibe û wê kaxîzê azadiyê bıdın we û hûnê serbest bıbın", bî vi awayî hatin xapandin û wan bîrm ser zınarên raserî Munzurê, dūra ji gullebaran kırın û wana avêtın Çemê Munzurê. Yê ku lı wê derê hatin kuştın, 380 kes bûn.

Rojek bî sibê ra, hêzên eskerî dora gundê Xeç dıgrın, bî üçba "şandina nefiyê" gundiyan lihev dıcvının û lı raserî gund dıdın ber gullan. Hejmara kuştıyên wê derê 370 kes bû. Berya Xeçıyan ji, teqriben niv saet berê û hema lı raserî wan bineciyan gundê Zımık -gundê Hozatê-, bî eyne şiklî hatibûn kuştın. Gundiyan Tavûxê, dı geliyekî da hatibûn terakırın û qetilkırın. Lolan Tanêri, lı malan hatin qolımçekırın û bı agrıberdanê hatin şewıtandin. 17 zılamên Wartınîkê, nêzi Axdatê lı hêla Çala Keran dı çaleki da hatin qolımçekırın, ser wan sapên genım hate kêşkırın û bı wi awayî hatin şewıtandin. 70 mêr û jınên Heyderaniyan lı çıyek lı sıngükırınê hatin qırkırın. Lı Boxaza Eli 70 mêrên Qozûyê,

ku xwe dı Şıkefta Guran da vedıřartın, dı barana bombeyên destan, bı gullebarankırına makiNELİYAN hatın qetilkırın, ku qatya şıkeftê hatıbû qulkırın û ji vê qulê bombe reşandibûn. Mırovên ku ji gundê Êresk hatın girtın, lı Derê Çır da hatın gullebarankırın.

Helbet mırov dıkarê bı sedan, bı hezaran minakên weha bıbine û bıjmêre. Lê ewqas hewcedari tune. Ev çend minakên han ji, têri eşkerakırına qırkırına bı xwin lı Dersimê ya Dewleta kolonyalist a Tırk dıke.

BEREVAJİKIRINA RASTİYÊN SERHILDANA DERSİMÊ, XELETİYÊN ŞIROVEKIRINÊ

Bı her awayî hinbûna ev bûyera 50 sal berê, eşkere ye ku granbuhayıyêke mezın e. Gelê me ye xebatkar, mırovên me yê welatperwer wek serhıldanên dın dıvê lı ser vê sırhıldanê ji serê xwe bıêşının, jê dersan derxın. Van dersan, ji bo serfıraziya tekoşına gelê me, ku lı hember dijmnê kolonyalist dımeşına, lazım û pêwıst e.

Wek me dı destpêkê nıvîsê da ji da xuyakırın, dı Tırkıyê da hejmara pêşverû û demokratên ku hêj ji dı nav çarçeva dewleta kolonyalist da ne û bı wê çavê lı serhıldana Dersimê dınêrın, bı çavê burjüvazıyê duneyızının gelek zêde ye. "Lı dersınê eşqiyatî hebû, jı ber vê yekê ordı hate seferberkırın" yan ji "jı ber berxwedana axayên ku lı hember reformên Kemalist bın van bûyeran lı Dersimê derket holê", beyan û şırovekırınê weha iro ji têne kırın. Lı welateki ku ji dervayı pêşandınê fermi, eşkerakırına bir û bawerıyan qedexe bûbe, pêşandına bûyereki weha gırng, ku bı kuştına dehhezaran insan kuta bûbe, bı awakı ser ra û sedemên besit ra grêdana wan dı nuqtêki da normal e.

Dı eslê xwe da xwedıyê van fıkran, hebûna gelê Kurd û welatê wi davên pişt guhên xwe. Ew, pêwıstiya mafên demokqrati ya netewi ya gelê me hêj ji qebûl nekırıne. Dema rewş weha be, destnedana yekbûna dewleta nıjadperest û kolonyalist, wek tışteki pırozkırı nişandana wê, dısa wek propagandeya kolonyalistan sücdarkırına azadixwazan, ji bo yê weha ne zehmet e.

Eşkere ye ku, eger h ciki dewleteki hınek welatên dın kırıbe bin destê xwe, çavkaniyan sererd û bımerdên wan welatan talan bıke, xwedıyên wan welatan wek kole mecbûri jıyanê bıke, lı hember wi tekoşın, serhıldan her west mafekî rasteqın e. Ev, lı koloniyên dın yê dınê, lı Afrıqa û Latın Emrika çewa be, lı Kurdis-

tanê ji her wisa ye. Ji ber vê yekê tu kes nikare serhildana gelê me ya li hember dewleta Tirk a dagrker suçdar bike, barbariya vê dewletê nikare bi hnek sedeman rûsîpi bike.

Li ali dîn bi gotina "ji ber berxwedana axayên ku li hember reformên Kemalîst bûn van bûyeran li Dersimê derket holê" û ku li ser vê gotinê serhildana 1937 - 38'an tevgerê kevneşopi bête ditin, ev, ji rastiyan ra çavgirtin e. Yê ku viya dibêjin, yan raste-rast berdevkên burjûvaziyê ne, yan ji ew kesin ku bandora propaganda burjûvaziyê ji ser xwe neavêtine.

Gotin hatiye ser meselê, divê em car dîn binê vê rastiye xet bikin: Hukumeta Mistefa Kemalî ji, hukumetên burjûva yê nîştî wi ji, tucar li Kurdistanê ji bo pêkanina reformekî serê xwe neêşandine. Tam tersê wi, ji damezrandina Komarê vir da kolonyalist bi feodal û kevneperestên Kurdistanê ra hevalbendiyeke xurt ajotine. Ev minak bi serê xwe dide nişandan, ku dijayetiya hemû cure reform û pêşketinan hatiye kirin. Ji ber vê yekê, nakokiya navbera feodal, serokeşirên Kurdistanê û M.Kemal ne ji ber daxwaziya reforman e, ne ji dijayetiya reforman e, tersê wi, dijayetiya hnek feodalên Kurd û serokeşiran, ku li hember kiryarên nijadperest-kolonyalist û terorist ya hukumeta Tirk li Kurdistanê, ji bo cehdkirina rîzgariya Kurdistanê ye. Yani, ew dorhêlên ku li hember "reformen" derdiketin, di eslî da bi daxwaziyên xwe yê berbiçav ji hukumeta burjûva ya Enqerê pêşdatir bûn.

Disa "li Dersimê eşqiyati hebû, xerabkirên asayişê hebû, ji ber wê yekê dewlet hewce dit ku esker sewqê wê derê bike", ji bo şirovekirinê weha ji tiştê ku wê bête gotin eyni ye. Berya her tiştî yê ku çewa li hemû Kurdistanê wisa ji li Dersimê eşqiyati dikir, dewleta Tirk bi xwe bû. Ji dewletekî, ku wek hedef li qirkirina gelê Kurd bigere, heri daxwaziyên biçûk bi xwin bifetisîne, buhayiyek nede jiyana insan, talanker û dagrker be, gelo ji wi mezintir eşqiya heye?

Li ali dîn, qey li Dersimê şerê navbera eşiran, dozên xwinê, rêbirin û bûyerên weha tune bû? Helbet hebû û helbet ev rewş di seri da gelê Kurd dixesirand. Lê hebûna van bûyeran, kiryarên dewleta kolonyalist rûsîpi nake. Çarelêkirina pîrsgrêkên welatê me, kar û wezifa gelê me ye, ne yê kolonyalistên Tirk e.

Eger em li Kurdistanê tevgera dewleta Tirk rûsîpi bikin, ev heqê han bîdîn wi, ew çax divê em, kiryar û dagrkeriya koledar û kolonyalistên

çaxa kapitalizmê, dewletên emperyalist, ku bi navê "medenikîrîna hovan", "sererastkirîna nîzamê" welatan zeft dikin, wek rasti qebûl bikin, wi biparêzin. Divê mirov ji bir neke, dema ku emperyalistên Emrikani li Vietnamê şerê bi qîlêr didomandin, digotin ku ew ji bo azadî û heqên mirovî li wê derê ne.

Îca qey "eşqiyati", "tevgerên bêqanûnî" tenê li Kurdistanê hebûn? Qey kiryarên weha li Egeyê, li Behra Sîpi (Akdeniz) û li Enedola Hundir yan ji li hêlên dîn tune bû? Çima dewlet li wan dera ordiya xwe seferber nekir û bêyi mîzekirîna emir, cinsiyet qetliyam nekir yan ji bi dehhezaran insan ji erdên wan dernexist û neşand nefiyê? Helbet, em, nabêjin ku li ser mirovên van dorhêlan zordestî û kedxwari tune ye. Bê şik dewleta burjûva, li kuderê dibe bila bibê li ser xebatkarên kedxwari dikir, zordestiyê didomand. Lê, divê mirov kiryarên cûda yê rejîma nijadperest-kolonyalist, êrişên wi yê qirkirîna li Kurdistanê bibîne.

Îca rîya "dijayetiya eşqiyatiyê" cezakirîna insanên bêşuc, şingûkirîna herkesî -ji zarokên dergûşê bigre heta tîfalên zikê dayikan-, gullebarankirin, di xaniyan da bi komitî şewitandina xelkê, ji geliyan da terakirin, di şkeftan da bi bombebarankirîna nine herhal.

Vana hemû nişan didin ku bi rasti niyeta dewleta Tirk ne sererastkirîna asayişê bû û ne li dû tiştêki weha bû ji. Jixwe celûda xwe baş eşkere dike, ku ew nakokiyên navbera eşiran, dozên xwinê kiş dikir, di bin da mîrkuji dikir, yani tiştên ku bi dev "dijayetiya" wan dikir yekcar li hev sor dikir û li berdewamiya wan nakokiyên dîcedand. Îca gelê me, rastiya ji nêz va, baş nasdike, ku dewleta Tirk ji bo xêrxwaziya xwe çawa "dostani" bi kesên "eşqiya" ra ji dike. Berya bûyerên Dersimê û di dema destpêkirîna bûyeran da, ki nîzane ku bi dehan, bi sedan mîrkuj, talanker, rêbir ji ali dewleta navdar va dihatin perûkirin û bi rûmetkirin? Gelo eyni rewş iro ji, dom nake? Disa piştî qetliyama Dersimê carna van gotinan, "Haya Atatürk û İno-nu ji viya tune bû, evya karê Celal Bayar e", yan ji "Haya mezinên dewletê ji van kiryanan tune bû, evya karê fermandarê Dersimê ne", "Mereşal Fevzi Çakamk çewa hat Dersimê, qetliyam da sekinandin, berê xwe da fermandarên ku van kiryanan kiriyê", dihatin belavkirin. Evya, dezge û propagandeya dewletê ya veşari û bi sistem bû. Armanç ew bû, ku dewlet bête rûsîpikirin û şucê qirkirîna bikin sitûyê hnek "niyetxerab" an. Divê mirov qebûl bike,

ku van propagandeyan bandoreki li ser gel çêkir. Îro jî, mirov dikare rasti mirovên bawerbûyî yê van tiştan bê.

Eşkere ye ku kiryarên Dersimê ne tenê karê Celal Bayar, ne jî karê yekî dîm bû. Evya, nişana siyaseteki bû, ku jî alî dewletê va hatibû hazîrkirî û bî ci anîn. Yê wêk M. Kemal, İno-nu, C. Bayar û Fevzi Çakmak, ku mezinên sereke yê dewletê bûn, di derêca yekem da gunehkarên vê qirkirî bûn. Divê mirov eslê çavkaniya qirkirîna Dersimê di van gotinên M. Kemal da bigere, ku Dersimê wêk "birineke ecêb xeter" dibîne û "divê ew (Dersim) bête bîşkafîtin û avêtin, paqîskirî".

HETA YEKÎTÎ ÇÊNEBE AZADÎ PÊK NAYÊ

Li alî dîm Serhildana Dersimê car dîm nişan da, ku çaxa dijminê kolonyalist zulm û zordariyê didomand ne tenê ordî, polês seferber dikir, berya viya, jî bo berhevdana gel dîcedand. Berhevdanên Alewi-Sunî dihatin peyda kirin yan jî wana bî kar dianîn; eşîr û axayên ku berberî di navbera wan da hebûn, berî hev didan. Bingeha feodali û eşîretî jî, ku li welatê me serdeste, berê jî viya ra tim mecal peyda kir. Serokeşîr, pêşevanên olî (dînî) û axa, jî bo xêrxwaziya xwe bî dewleta kolonyalist ra, ku welatê me di bin îşxalê da dihelîn, karbidestî dikin. Ew, tevî dewleta zorker keda gelê me dixwîn, wana berî hev didin.

Jî xeynî vana piştî ku gelek parti derketin rû, berberîya navbera partiyên burjuva jî bûn serbarê ser. Dewlemendên Kurd, di nav partiyên dijminê gelê me da ci digirtin, ev rewş di eynî wextê da rê li nakokî û dijminahîyan fireh dikir û telefatên mezin dihatin serê gelê Kurd ê xîzan.

Disa iro, gava dijminê kolonyalist dixwaze û dîcedine ku di navbera tevgera welatparêz ya Kurd da berhevdanê derxe, jî rojên Serhildana Şêx Seid, Agri û Dersim cûdatir rêyek najo. Ajan - prowaqatorên ku li ser navê rîzgariya Kurdistanê derketine holê jî, jî bo pêkanîna planên dijmin rolên xwe bî layiqî dileyîzin.

Ew çax, jî bo rîzgariya welatê me û jî bo gihandina jîyanek azad divê berya her tiştî mirov, li hember planên dijmin şiyar be, listikên wî pûç bike. Li kuderê dibe bila bibe, divê em, li hember berhevdanên eşîrî û mesebî tewreki bî rik nişandin. Berberîyên menfeatparêzî yê ku

ALÎŞÊR Û JINA WÎ ZARÎFE XANIM

di navbera partiyên burjuva da domdike, dixwaze gelê Kurd jî hev parçe bike, wana berî hev de. Divê em bicadînin ku rê li dabeşkirî û berhevdana gelê me bigrin. Her weha rûnedan û tenêhiştina hûnekên jî, ku navê tekoşîna rîzgariya netewî li dû xwe dixînin lê li hember gel û rêxistinên welatperwer çek dixebitînin, wezîfeki welatparêziyê ye. Dijmin dixwaze me jî hev bike, dabeş bike, divê em jî, li xurtkirîna yekîtiya bicadînin, li hember xeletîyan derên û bî vê hawê bersiv bîdin.

XILASBÛNA JI FIKRÊN EŞÎRÎ GELEKÎ GIRÎNG E

Dema ku di derheqê Serhildana Dersimê da nivîsek weha hate pêşkêşkirî, em, li ser başî û nebaşîyên cûre-cûre eşîran yê berya serhildanê û dema serhildanê sekînin. Bê guman armanca me, ne parastina hûnek eşîran û gunehkarkirîna hûnekên dîm e. Em, jî bîngehî va dijî eşîrparê-

ziyê ne. Û em dızamn ku evya astengiyeke gring e lî pêşiya yekitiya gelê me. Dî şerên navbera eşirên Dersimê da, dî pêknehatina yekitiyeke xurt û fireh da derece bî derece berpîrsiyariya hemû eşiran heye û evya rastiyeke ye. Lê ev berpîrsiyari bêşik ne yê mrovên belengaz e, ev, sûcê serokeşiran, pêşevanên eşiran e.

Kiryara tîştên baş yan nebaş, bikêrhatina tekoşina rîzgariya gelê Kurd ne girêdayî pevgirêdana eşirên binavkiri ye, girêdayî zanebûna mrov, cehda tekoşinê, daxwaziyê ye. Mumkun e, ku do eşireki yan ji hin kes ji eşirê hember dijmin dibêrxwe dabîn lê demek şûnda dî ciyê xwe da bêdeng rûniştibin yan ji dî sefên dijmin da ci girtibin. Her bî vi awayî mumkun e, ku eşireki demek bî dewletê ra hevalbendî kiribe û

paşê sef guhartibe, ji vê eşirê hinek kes yan ji bî tevayî beşdari şerê welatperwerî ji bibe. Lî vê derê tîştê gring ew e, ku mrov ji xeletiyên berê ders bigre û bîzanibe, ku gava galê me dafi berhevdenên eşirî û mesebî dabîn, dijminê kolonyalist, karbidestên wan roja xwe dîkin roj û bêyi tu ferqiyeki keda gel dixun.

Dema ku em dî 50 saliya serhildana qehremanan Dersimê da bî dehhezaran şehidên wê bî bir tinun, wezifa me ya esasi ewe ku em van rastîyan bîbin û bî hêz û daxwazeke xurttir mil bîdîn tekoşinê. Gûramiya şehidan, ji rîya bilindkirina alaya tekoşina rîzgariyê derbaz dibe.

DAWÎ

ÇIROKA "XUDMUKTARIYÊ" Û BELGE...

(22.7.1338 (1922))

Jî Femandariya Eniya Elcezira ra talimata Heyeta Wekilên Meclisa Miletê Mezin ya di derheqa Kurdistanê da.

1- Gav bî gav dî hemû welat da û dî çapek fireh da lî cihên ku pêwisti hebe û tebeqeyên gelê xurt in, çêkirina xudmuktariyên navçeyî (mehelli) ji pêwistiye siyaseta me ya hundir tê. Em pêwist dibînin ku lî mintiqeyên Kurdan ji, ku him ji alî siyaseta me ya hundir him ji ya derva, divê gav bî gav xudmuktariyên navçeyî bête sazûn.

2- Prensiba Mafê çarenûsî, lî hemû dinê hatiye qebûl kirin. Me ji ev prensiba qebûl kirîye. Wek ku tê texmînkirin, ku serok û pêşevanên Kurd heta vi zemanî dezgeyên xwe yê xudmuktariya

navçeyî temam kiribin, ku ji alî me va hatibin qezenckirin û ku rayên xwe eşekere kirin, divê êlan bikin ku jixwe xwediyê mafê çarenûsî ne û amadecî jiyana bin hukmê Meclisa Miletê Mezin a Tirkîyê bin. Ji bo ku hemû xebatên Kurdistanê berê xwe bide armanca vê siyaseta berpîrsiyariya Femandariya Eniya Elcezira ye.

3- Divê bête merheleyek wisa ku dî Kurdistanê da Kurd lî hember Fransîzan û bî taybetî ji, dî sinarê Iraqê da lî hember Îngîlîzan dijminatîya xwe bî şerê çekdari nebî berbî guhartinekî û pêşiya yekitiya biyani û Kurdan bête birin, divê gav bî gav sedemên sazûnîna xudmuktariyên navçeyî bête pêşandin û bî vi awayî ji, bî me va bêne girêdan, dî idarên milki da wezîfedana serokên Kurdan, bî me va qewîkirina pevgirêdana wan û xe-

tên gîştî yê wê hatine qebûl kirin.

4- *Siyaseta Kurdistan ya hundirî wê ji alî Femandariya Eniya Elcezira va bigihê hev û idarekirin. Femandariya eniyê dî vi wari da bî Serokatiya Meclisa Miletê Mezin ra dide û distine. Ji ber ku xeta tevgera wilayetan wê bête sererastkirin û bigihê hev, dî vi wari da berpîrsiyarên memûrên milki ji, girêdayî Femandariya Eniyê ye.*

5- *Eger Femandariya Eniya Elcezira, ji alî idarî û dadî (edlî) yan ji malî va guhartin û sererastkirinekî pêwîst bibîne, bî ci anîna vîya ji hukumetê ra pêşniyar dîke. Ji Femandarê Eniya Elcezira- Tuxgeneral Nihad Paşa ra.*

Xusûsî ji şexis ra ye.

Jî alî Heyeta Wekilên Meclisa Miletê Mezin va bî awakî xusûsî ev talimata, ku dî derheqa Kurdistanê da ye, hatiye sererastkirin û wê lî jorê ye tê agahdarkirin.

*Serokê Meclisa Miletê Mezin
Mustefa Kemal*

Em bawer dîkin dema ku xwendevanên me çav bî vê belgê bîKevin wê ecêbmayî nemînin. Lewra yê ku siyaseta M.Kemal û hukumetên dewleta kolonyalist naskiribe, wê bîzanibe ku ne M.Kemal ne ji hukumetên piştî

wi tucar aligiriya xudmuxtariyê nekirine û daxwaziye wêha ji, bî xwinê fetisandine. Lê ev talimatnema han ji bo çî û bî çî armanci ji Femandarê Elceziye ra (Kurdistan) hatiye şandin? Sedemê hewcedariya tahimatnameki wêha çî bû? Bersiva wan pirsan girêdayi rewşa wê demê ye.

Dî dema şerê rîzgariya Tirkîyê da M.Kemal û çend "ronakbir"ên mjadperest, ji bo stendina piştgiriya gelê Tirk û Kurd siyasetek durû didomandin. Wê demê ideolojiya Jonturki zêde xurt nîn bû, ji ber vê yekê ji M.Kemal û jonturkên dora wi, libasê ummetperestiyê, mîslmaniye li xwe dikirin û bî vi awayi li piştgiriya gelan digeriyan.

Wek tê zanîn, di sala 1920'an da Peymana Sevrê hatibû qebûlkirin. Ev peyman di navbera hukumeta Osmanî û dewletên mutefiq da hatibû imzekirin. Li gor vê peymanê, gere Kurdistan û Ermenistanek serbixwe bihata sazkirin (madde: 62, 63, 64). M. Kemal, ji aliki va soz û bextê mafên netewî dîda Kurdan, lê bî wê siyasetê ra ji taktika ewiqandî didomand. Lewra ew, xwedî bir û baweriya heqdayina mafên çarenûsi nîn bû û bî hişkayi li dij bû, lê wê demê nikaribû ev ditîna nijadperest êşkere bîkîra. Dîgel vê siyasetê, bî dek û dolavê rişên sergirtî dîçû ser komel, rêxistin û cemiyetên Kurd û di vi wari da bî talimatnameyên veşari bala waliyan bî ser welatperwerên Kurd va dîhate kişandin.

Dema ku ji alî Kurdan va mafên netewî dîhate xwestin, M. Kemal, mesela Ermeniyân dîda pêşiya pêşevanên Kurd û wêha dîgot: "Mafên we yê netewî heqe, lê hukumeta Osmanî haziriya xwe dîke, ku Kurdistanê bîde Ermeniyân! Em hemû îslam in û dîwê em rê nedin tîşteki wêha." Mîxabîm ku gelek serokeşir, axa û pêşevanên Kurd, bî wan

derew û propagandeyan dîhatîm xapandin û bî dek û dolavên dewleta kolonyalist, berberiya navbera eşîrên kurd dîhate xurtkirin.

Lê pîr neçû, rûyê Hukumeta Enqerê va nijadperest êşkere bû û ji bo pêkanîna maddeyên Peymana Sevrê, ji nav gelê me dîjaretîyek xurt bîhînd bû. Mesela di Payiza 1920'an da serokeşîrên Dersimê, li Hozatê li hev civiyan û ji hukumeta Enqerê ra ev nama han verêkîrin:

"1- Dîwê ji alî hukumeta M. Kemal va ditînen wan yê dî derheqa bîyara Hukumeta Saltanatê, ku xudmuxtariya Kurdistanê qebûl kiribûn, bête pêşandin.

Talimat metni

Kurdistan hakkinda Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyetinin Elcezire Cephesi Kumandanlığına talimatdır.

1. Tedricen bütün memleketle ve vasi mülkâtta doğrudan doğruya halk tabakalarının ilgili ve etkili olduğu suratte idare mahalliyeler şûrası siyaseti dahiliyemâ icabındır. Kürtlerle meânilikta ise hem siyaseti dahiliyemâ ve hem de siyaseti hariciyemâ aotai nazardan tedricen mahallî bir idare şûrasını ilzâm etmekçiyiz.

2. M.İl.lerin kendi mukadderatlarını bizzat idare etmeleri hakkı bütün dünyada kabul olunmuş bir prensiptir. Biz de bu prensibi kabul etmişizdir. Tahmin olduğuna göre Kürtlerin bu zamana kadar idare mahalliyemâ göre teşkilâtlarını kûmâl etmiş ve ruhsat ve mütebazzifan bu gaye namına bizim tarafımızdan kazanılmış olması ve reyflerini izhar ettikleri zaman kendi mukadderatlarına zaten sahip olduklarını Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresinde yapmaya talik olduklarını ilân etmelidir. Kürdistanlıki bütün meâsinin bu gayeye mütebazzif siyaseti tevdihi Elcezire cephesi kumandanlığına aittir.

3. Kürdistan'da Kürtlerin Fransuzlar ve tahüce Irak hududunda İngilizlere karşı husumetini muvakkah müdame ile gayri kabili tadî bir dereceye vardır. mak ve esbablarla Kürtlerin istiklâli manî olmak, tedricen mahallî idareler teşvik edulubun hazretmek ve bu suretle kalben bize mebusiyetleri temin etmek. Kürt nüfusunun mülki ve askerî materyali tasvif edulub, bize mebusiyetleri temin etmek gibi hususla umumiye kabul olunmuştur.

4. Kürdistan siyaseti dahiliyesi Elcezire cephesi kumandanlığı tarafından tevdihi ve idare edilecektir. Cephe kumandanlığı bu bapta Büyük Millet Meclisi Riyaseti ile mühaberete eder. Yâniyler tarafından takip olunacak hususî haberleri istinaz ve tevkîf edileceğinden rücuysı memurîni müstakîmen bu hususta mer'û de cephe kumandanlığıdır.

5. Elcezire cephe kumandanlığı şûrası ve Adli veya mali tedâvî ve idâretü hususî gerdüğe bunon zatî yini hukumete tevkîf eder.

Elcezire cephesi kumandanı Mustafa Nâzîk Paşa Hazretlerine

Zata mahsusdur.
Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti tarafından, zati devletlerine mahsus olmak üzere Kürdistan hakkında tanımlanmış talimat berveç, tevkîf tevkîf olubur.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Bugünkü Türkçesi

Kurdistan hakkında Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti'nin Elcezire Cephesi Kumandanlığına talimatdır.

1. Adım adım bütün memleketle ve geniş ölçüde doğrudan doğruya halk tabakalarının ilgili ve etkili olduğu mahallî idareler kurulması için siyasetimiz genleşir. Kürtlerin oturduğu bölgelerde ise hem iç siyasetimiz ve hem de dış siyasetimiz açısından adım adım mahallî bir idare kurulmasını gerekli bulmaktayız.

2. Milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin idare etmeleri hakkı, bütün dünyada kabul olunmuş bir prensiptir. Biz de bu prensibi kabul etmişizdir. Tahmin olduğuna göre, Kürtlerin bu zamana kadar mahallî idareye ait teşkilatlarını tamamlamış reisler ve âlet gelenekli bu amaç adına bizim tarafsızdan kazanılmış olması ve reyflerini açıkladıkları zaman, kendi kaderlerine zaten sahip olduklarını, Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresinde yapmaya talip olduklarını ilân etmelidir. Kürdistan'daki bütün halkımızın bu amaçla dayanarak siyasete yönelmesi Elcezire Cephesi Kumandanlığına aittir.

3. Kürdistan'da Kürtlerin Fransuzlar ve özellikle Irak sınırında İngilizlere karşı düğmanlığıni silahlı çarpışmayla değiştirilemeyecek bir dereceye varmış ve yabancılarla Kürtlerin birleşmesini engel olmak, adım adım mahallî idareler kurulması sebeplerini açıklamak ve böylece bize yüklenen bağlanmaları sağlamak, Kürt reislerini, müli ve askerî makamlarına görevlendirmek, bize bağlanmalarını sağlamaktır gibi genel çizgiler kabul olunmuştur.

4. Kürdistan iç siyaseti Elcezire Cephesi Kumandanlığı tarafından birleştirilecek ve idare edilecektir. Cephe kumandanlığı bu konuda Büyük Millet Meclisi Başkanlığıyla haberleşir. Yâniyler tarafından izlenecek hareket çizgilerini özetleyecek ve birleştirileceğinden müli memurların yönetiminin bu husustaki mer'û de cephe kumandanlığıdır.

5. Elcezire Cephe Kumandanlığı, idari ve adli veya mali değişiklik ve düzenleme gerek gördükçe, bunun uygulanmasını hükûmete önerir. Elcezire Cephesi Kumandanı Tuğgeneral Nihad Paşa Hazretlerine.

Kısaye özetdir.
Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti tarafından zati devletlerine özel olmak üzere Kürdistan hakkında düzenlenmiş talimat yukarıda olduğu gibi bildirilir.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

30-36 Ocak 1917

2- Dî derheqa idara xudmuxtariya Kurdistanê da ditînen hukumeta M.Kemal çîye? Dersimi ecele bersivê dîxwazim.

3- Dîwê girtiyên Kurd yê ku dî gurtgehên Elaziz, Meletye, Erzincan û Sêwase da ne, berhal bêne berdan.

4- Dîwê mîfrezên ku berbi muntqa Koçgiriye va hatine şandin derhal bêne veğerandin." (15'ê Çiriya Paşin 1920).

Lî ser vê daxwaziye hukumeta Enqerê, ji bo nermkirina Dersimiyân heyetek dîşîne Dersimê û dî derheqa vê daxwaziye da, ditînen xwe yê qebûlkirine (!) pêşkêş dikim û bî vi awayi li ewiqandîne dîcadimn. Lê Dersimî,

beri heyeta M. Kemal dîdîn û ji Elazizê ev têla han dîdîn Enqere:

"Lî gor Peymana Sevrê, pêwîst e ku lî Diyarbekur, Elaziz, Wan û Bedlisê Kurdistanek serbixwe saz bibe; diwê evya bête pêkanin; eger pêk neyê, em, eşkere dîkîn ku emê mecbûrî destavêtina çek bîbîn û vi heqî bî zora çek bîstînin." (25'ê Teşrîni Sani 1336, imze: Heyeta Serokêşîrên Dersim a Xerbi).

Hukumeta Enqerê, ji alîki va esker sewqî Koçgîriyê dîkîr, ji alîki va Dersimiyên diwîqand û ji alîki va ji, hûnek serokêşîrên Dersimê bî fen dîkîşand ba xwe û wana wek mebusên Dersimê, tevi meclisa Enqerê dîkîr (Meço Axa, Diyar Axa, Serokê Şuhba Eskerî Mistefayê Dersimî, Ehmed Ramiz, Hesen Xeyrî). Û bî vi hawê propagandeyek hate belavkîrîn, ku Meclisa Enqerê hûm Tîrkan hûm ji Kurdan temsil dîke. Lê Seyîd Rîza, bî van derew û propagandeyan bawer nekîr; Elazizê zeft kîr û tîlek da Enqerê. Bî vê tîlê dîda xuyakîrîn, ku ew mebusên Enqerê nikarî Dersimê temsil bîkîn; Dersimî Kurdistanek serbixwe dîxwazîn û eger ev daxwaziyên wanyên netewî bête qebûlkîrîn, encax bî vê şertê ew, dîkarî wek konfederasyonekî bî Enqerê ra hevalbendî bîkîn.

Dûra dî 1921'an da lî Koçgîriyê serhîldan çêbû, lê mîxabî ev serhîldan bî xwînê hate fetîsandin û bî hezaran Kurd hatî kuştîn.

Ev babetên jor eşkere dîke, ku wê demê rewşa dewleta kolonyalist ne baş bû, ji şer nû derketîbû û nikarîbû dî carekî da gelê Kurd bike hember xwe. Jî ber van sedeman, ev talimatnama xudmuxtariyê ji, parçeyek ji plana siyaseta wê demê bû. Yanî, ji EWIQANDINÊ pêştir tiştêk nîn bû.

2- WEZÎFE:

Alikarê Femandariya Îdara Urî ya Dersimê; jî bo kîşkîrîn û rêçajotîna mirovê rêxistînan ên dabeşkar û xerabkar, bî armanca ajotîna zerpa ser mirovê rêxistînan, GIRTIN û KUŞTINAWAN; jî 11'ê Çileyê Pêşîn - 1985'an pêva lî muntîqa Ç/C MAH. wê kiryara keşîf û keminê pêk bîne.

3- PÊKANÎN:

Bî armanca GIRTIN û KUŞTINAWAN mirovê rêxistînan yê nî dabeşkar û xerabkar wê kiryara 6 saetan (01.00 - 07.00) ya keşîf û keminê pêk bîne.

*Osman Çitim
Tuxgeneral*

*J. Komd. Tuxay
K. û Alikarê K. SYNT*

2- WEZÎFE:

Alikarê Femandariya Îdara Urî ya Dersimê; jî bo kîşkîrîn û rêçajotîna mirovê rêxistînan ên xerabkar û dabeşkar, bî armanca GIRTIN û KUŞTINÊ jî 17'ê Sibatê - 1986'an pêva wê lî muntîqa AKYUNLU (ÇANTÛR) kiryara keşîf û keminê pêk bîne

3- PÊKANÎN:

a- Plana tevgerê:

Bî armanca GIRTIN û KUŞTINAWAN mirovê rêxistînan yê nî xerabkar û dabeşkar wê dî navbera (01.00 - 07.00) da kiryara keşîf û keminê bête pêkanîn.

Ev wezîfa han wê Femandariya Hêza Komando 1., jî ya 5. pêk bîne.

*Osman Çitim
Tuxgeneral
Femandarê Tuxayê.*

Ev belgeya han dî kovara "Îkîbine Dogru" da hate weşandin. Bê şîrovekîrîn ev belge, nîmûneyekî barbarîyê ye. Belge jî alî Ast. Umit Zilelî va tê pêşandin û Umit Zilelî, serpêhatiya xwe ya Kurdistanê û hovitiya ku lî ser gelê Kurd tê ajotîn, tîne zîman. Dema ku mirov ev pêşandîna han dîxweyne, şerê navbera du welatan tê pêş çavan. Lê tiştîk heye ku, ev şer, şerek ne ê-lankurî ye û êrişek yek alî ye lî hember gelê me.

Dewleta kolonyalist - nijadperest, tevi ewqas belge û tiştên berbîçav xwe lî xîşimî datîne, van belgeyan înkâr dîke û bê fedî berpîrsiyarên van barbarîyan dîparêze.

Ev jî, wek bî sedan minakên dîm, car dîm nişan dîde ku, dewleta xwînrej, tucar xwe nêzî heqdayîna mafên netewî nekîrîye û iro jî, siyaseta qîrkîrîna gelê me bî çavşorî dîdomîne.

Wek ku me lî jor, dî şîrovekîrîna belgeya xudmuxtariyê da got; dema ku ev talimatnama xudmuxtariyê jî alî M. Kemal va hate derxistîn, armanca ewîqandîna Kurdan bû. Jî ber ku wê demê rewşa hukumeta M. Kemal ê nijadperest dest nedîda, ku rastê rast mafê gelê Kurd bête înkârîkîrîn. Kurd, demek hatî ewîqandîn û pîştî demeke kurt, siyaseta înkarkîrîmê destpê kîr. Dî 1924'an da bî Qanûna Esasî, hemû kes Tîrk hatî hesabîndîn û pêra jî, bî hovîtî êriş, kuştîn, talan û nefî hate ajotîn. Hemû heyyiyên gelê me, lê hate qedexekîrîn û ev şovênî heta iro bê navbîr tê domandîn.

Îro jî barbarîya ku lî Kurdistanê tê domandîn parçekî jî siyaseta dewleta kolonyalist û Kemalîzmê ye. Jî ber vê yekê, rewşa gelê me, do çî bûye iro jî ew e.

çend çarin

BARAN

Eger dojeh e an bihuşt e, çı heye lı vê dinê ye
Hûriyên zer û sis, kevserên cure cure, çı bêji heye
Lı dinêya dın çı heye ne kıfş e, xudê dizane
Bomiyê meke, para xwe bistine, hin ku wext heye

* * *

Qurna bist û yekan va hat, tu hin lı dema navçe diji
Xelk gıha stêran, tu hin hesabê qatê heftan diki
Mihemed rêber bû belê, berê wi ber bı pêş bû
Lê tu vejeri qonaxa kevn, çend gav ji paş va dıçi

* * *

Çavê te lı paş ın, dilê te lı dema navçe digere
Oxra te bı xêrê be ,hevalo, destê me berde, here
Xuya ye bihûšta me û te ne yek ın, bilezin
Here lı şkeftan bijı, lı mêrgan biçêre

* * *

Sersal e, ji ezman fişengên rengin dıbarın
Hela hela ye, ken û kêyf, xwarın û vexwarın
Lê dilê mın lı wan geli û zozanan maye
Ciyê agirê ser çıyan, andêrê, tu tışt nagırın

* * *

Ne ax e ne bax e, kambaxê,tat û tır e
Gul bajo gezo biçın, erdeki bê xêr e
Bı hêviyek wala xwe mexapın, cotkaro!
Here jı xwe ra lı zeviyek dın bıgere

sayi

Dest neke paşla xwe
Stû xwar neke
 Bê guman nini tu,

Ev ro,
Roja iro
Girtîye lî ser te ewrên reş,
Kevîr - kuçîk
Lî ser te war bûye,
Pêşîya te, lî sıvderê
Dest lî ser seri
Mêr, bîra, pısmam
Pêşîya lullên sar
Wek kela Bazidê rawestane
 Bî mîrîne ve
 Destgirtîne ew,
 Lê, bê hêvi nini tu,
Zıvîstan beri buharê tê
Buhar e dû zıvîstan
Şewqa sor û zer
Nav tariyê dizê
 Bê derman nini tu..

Xîrabi, hejari
Toz - xûbar
Ber bayê sıbê dîreve
Sayi dibe derdor
Êdi her tîşt xuyaye
Mîna masiyê reş-belek
Nav ava Munzur
Azad dîlize, dîgere,
 Bê hêvi ninin em,
 Pêşîya me çîk-sayi ye.

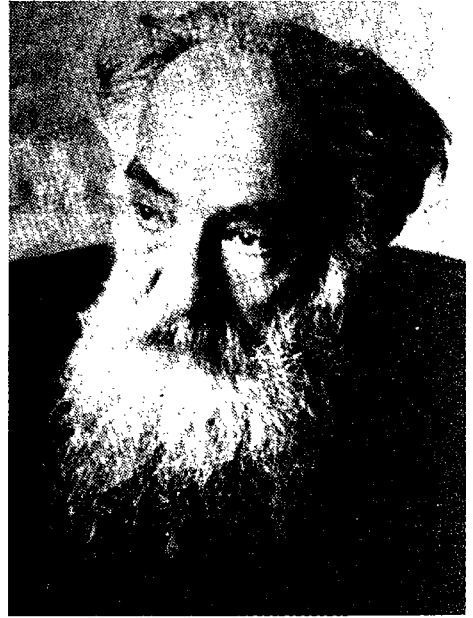
1985
VAZGAL

(BONA 100 - SALIYA BÛYINA H.A.ORBELI)

ulmdar û

bajarvanê

mezın

Prof. Şekroyê MIHOYÎ
Serwerê para Kurdzaniyê ya Înituta
Akademiya RSS Ermenistanê ya ulmên
Rohulataniyê

Meriv hene, weki nav û şuxulê wan dîbine xemla dirokê, kubariya cîmaet û welata. Û çiqas zeman derbas dibe, ewqas mezınaya wan tê ber çavan. Orbeli ji wan merivan e. Bona ulmdarê mezın, wetenhız û internasyonalistê dılsax û helal, tebiet gelekî merd û destvekırî bûye. Bawerike pır mezın heye, weki eger Orbeli iro bî me ra bûya û pırs bıdana wi dı derheqa nıvis, jıyan û şuxulê wi da, ewi wê bigota: "Ez ne gazındar im". Ev isbatiyên ku tén anin bı xwe hesab dıbin şadetiya wê yekê. Ew sala 1887'a 8 (20) Adarê lı bajarê Kutaisiyê ji diya xwe bûye. Sala 1888'a mala Orbeliya tê Tıbilisê. Ev mal, maleke bı merifet û ittifaq bûye, lı vêderê ji kal - bava da qedrê xwendinê û ulmê zanıbune.

Zarotiya xwe Hovsêp Orbeli dı Tıbilisê da derbaz kırıye. Û dıbe ku evê yekê ji roleke ne çük list dı nava nawenda hewasa Orbeli ya ulm da, ku gelekî fire bû, bona wi û fıkra wi ya ulmi ya zor û pırali problemên gelek cımaetên Rohulatê dıbûne objektên lêkolinê ya kûr. Lı vi bajarı ewi xeberdana gurciki û rûsi, ermeni û kurdi, ecemi û hurumi dıbihist. Sala 1904'a Hovsêp Orbeli dı gimnasiya (Lise) Tıbilisê kuta kır. Hema wê salê ji Orbeli erza (daxwazname) xwe da Universitêta Peterburgê û ew hildane fakultêta tarixê - filologiyê (dı ali filologiya klasiki da). Sala 1909'a ew bı qımetên (púan) bılınd xwendina xwe kuta dıke û destbı xebata hazırkırna disêrtasiya (têza doktora) xwe ya kandi-

datiyê dîke. Sala 1911'a Hovsêp Orbeli bî serbesti intam (azmûn, imtihan) da û xwendina xwe pêşda bîr, usa ji lî fakülteta rohilatzaniyê. Hêjayî û rûmete rohilatzaniyê lî universîteta Peterburgê gelekî bîlînd bûn. Lî vêderê ulmdarên ûrsan yê nî nav û deng S. Jebelêv, M. Ros-tovsêv, F. Zelinski, V. Bêneşevîç û gelekên mayî ber serkaniya rohilatzaniyê bûn û bî saya wê yekê ew ulm zûtîrekê dibe dereceke (wareki) lêgerîne bî qedr-qîmet, gelek cahilên (ciwanên) xudan şuret xwe pê dîgrîn. Pêşdaçûyî nî pêwendiyên Orbeli yê nî ulmî paşê bî merivne usa ra grêdayî bûne wek Îranist V. Jukovski, diroknasê Asiya Navîn V. Bartold, sêmitolog P. Kokovsêv, pêşekzanê dirok û çanda Mîsrê B. Tûraev û kutasiyê rohilatzanê bî nav û deng N. Mar. Wexta Orbeli hate Peterburgê N. Mar êdî ulmdarekî bî nav û deng bû, hurmeta wî gelekî bîlînd bû wek ulmdar - rohilatzan. Bî serkariya N. Mar Orbeli, temamiya kursa zîmanên Rohilatê derbaz bû (dî aliyê zîmanên ermenî - gurcîkî-farsî da). Orbeli bû komekdarê (alîkar) pêşî bona Mar dî nava xebata kolan-rêçgeriya Anîê da, ku çend sala kîşand. Van salên xebata lêkolîna ulmî, Orbeliyê xort çend mîqale û xebat neşîr kir, ku idi wî çaxî dîdane kîvşê wekî bî serê Orbeli rohilatzaniya ûrsê, ulmdarekî xwe yê bî merifeta mezîn dest anîye. Gelekî hêja ne fikrên Orbeli dî derheqa Anîê da, ku wî tarîxa wê nivîsiye û daye kîvşê, rol û kemala wî bajari dî nava diroka ermenî ya sedsalên navîn da.

14 Tebaxê Orbeli tê bajarê Wanê û lî vêderê bîryar dîde ku pêwîst e bî zaravê ermeniyên Moksê va mijûl be. Ev qeza lî başûrê Gola Wanê ya ku çaralîyê wê çiya ne. Orbeli bî siyari dîçe Moksê û ji mehekê zêdetîr lî wîra dimîne. Lî vêderê ermenî û kurd tevayî dîman. Lî vîra dostiya Orbeli û Murtule begê Kurd destpê dîke. Murtule beg jî wan serêkên kurdan bû, ku rînd fem dîkir nê-merema siyaseta Roma xayî nî pêşda dîhat bona pîsmantiya ermeniyân û kurdan. Murtule begê gelek malên ermeniyân -jin, zar, biçûk-mezî nî xezeba Romê xîlas kirîye. Ewî bî hîzkîrî nî xerîbdostî mîqatî Orbeli dîkir. Orbeli, dî axiriyê da bî hîzkîrî nî şêkîrdarî derheqa Murtule beg da nivîsiye. Lî vêderê Orbeli xebêrnama zaravên ermeniyên Moksê hazîr dîke. Bî wê ra tevayî ew folklorê ermeniyên Moksê berev dîke. Sala 1912'a wextê çûyîna xwe ya cara dîda, ew wê xebata xwe kuta dîke û jî bo hînbûna zîmanê kurdi û dî wî wari da lêkolî nî xebata xwe pêşda dîbe, ku ewî lî Wanê destpê kirîbû. Ewî xebêrnama (ferheng) kurdi saz kir.

Erf-edetên ermenî û kurdên Moksê bandoreke gelekî mezî nî ser Orbeli hiştî nî. Qeyde - qanûnên mêvanqebûlkîrî nî, erf-edetên vêderê qîniyatên gelek hêja dane Orbeli bona fikra rast hebe dî derheqa jîyana berê da. Çawa tê zanî nî, dî salên 1895 - 1896'an da diwana Sultan Hemîdê zulmê qîra gelek ermeniyân anî, dî nava vî şuxulê qîlêr da usa jî hîne axa, begên kurda hatî ne wergîrtî nî. Dî pey vê yekê ra Orbeli tê vê nehîya nava çiya û dîbine, wekî çawa ermenî û kurd bî aşî - pîsmantî dî nava hev da dijî nî, çawa erf-edetên wan mîna hev e, nêzikî hev e. Murtule beg bî xwe, bandoreke mezî nî ser Orbeli hiştîbû. Sala 1911'a, wî jî dî - bavê xwe ra dînvîsî: "Ez dî mala mudur da dijî nî, begê kurda, yek jî wan gelek kurdan e, ku lî pîştê ermenîya sekî nî nî, wextê qîrkîrîna ermeniyân, merîveki ku gelekî mêla ûrsê dîke. Mî nî kalemêre usa xûnşîrî nî û bedew kê mî dîtîne. Û ya sereke ew e, wekî ew maqûl û bî merîfet e, nehêrî wê yekê (herçend jî) ew jî Wanê wêda neçûye tu cîyekî. Ew gelekî dî heyra mî nî da ye". Dî derheqa kurdên Moksê da, dî dilovantiya wan da Hovsêp Orbeli biranîneke gelekî xweş hiştîbû. "Lî vêderê, lî Moksê -dî axiriyê da gelek caran Orbeli digot- mî nî fam kir, wekî ne ku cîmaeta kurda, lî serwêriya (adminstrasiya) tîrka, ya ku ew berî ermeniyân dîdan, hesab dîbû dijî mî nî ermeniyân yê xeter û lî cîyên weha dîr, wek Moksê, kurd û ermenî bî pîsmantî bî hevra dijî nî". Paşwextiyê Orbeli gelekî lî ber xwe dîket û dîkewîrî, wekî jî qîra sala 1915'a tenê çend malê ermenî xîlaz bûn, bîneliyên kurd jî hatî nî qîrkîrî nî, yê nî mayî nî jî revî nî û Moksê dermdax bû. "Lema jî -Orbeli dînvîsî- tîştêkî gelekî berkevî tî nî ye, wekî ew, çî ku mî nî lî Moksê nivîsiyê berevêke ne mezî nî, ya tekstan, ku ferhengên ermenî û kurdi ne- bawer bîkî nî hesab dîbî nî wek sadetîya paşî nî derheqa zîman, erf-edet, rabûn rûnîştandî nî, xebat û şabûna çend hezar ewladên herdu cîmaetan -ermenî û kurdan." Xebatên Orbeli yê nî wan sala heta roja iroyî nî jî, hesab dîbî nî wek dur-cewahîrê analîza ulmî, fikrên culet (wêrek, cesûr) û kîlîta gelek problemên ulmî yê nî lîhevîpîçîkî (tevlîhev). Cîmaeta kurd û kurdzan şêkîrdarê ulmdarên mezî nî bona keda wî ya dî warê dirok û çanda kurda da. Mezî nîya Orbeli, mezî nîya wî ya merîvatiyê-bajarvaniyê, navê wî jî me ra dîkî nî navekî hîzkîrî, nebîrkîrî. Ew gelekî mijûl bû, xebata wî bêhesab bû, lî hîzkîrîna wî berbî kurdan û kurdzaniyê jî me ra bû kerem, ku iro destûrê dîde ku em lî ser keda wî xebêrdî nî. Çend salan şûnda dî pey hatîna

xwe ra ji Wanê, Orbeli usa ji bî zargotin û zîmanê kurdan va mijûl bû. 4'ê Îlonê sala 1914'a serokê navça Peterburgê yê xwendinê nava nama xwe da dimvise: "... Anegori (lî gor) fîkra wezîrê şuxulên der, ku hatiye gotin ministriya (wezîrtî) ronkaya cîmaetiyê ra, rê têra tê ditin lî fakultêta zîmanên Rohulatê ya Universitêta Peterburgê, zîmanê kurdi û etnografiya kurdi derbaz dîbin". Bona miaserkîrîna vê xebatê, wezaret ronkaya cîmaetiyê navê Orbeli da. Çawa tê kîvşê, hema xût (sîrf) bona Orbeli û vî şuxulê wi N. Mar "Programa dersên etnografiya kurdan" hazîr kîr. Paşê bî sîpartîna akademiya ûrîsetê (Rûsya) ya ulman, Orbeli, lî ser çêkîrîna ferhenga fransî - kurdi xebitî û tevî ferhenga Aleksander Jaba ya kurdi - fransî destbî neşîrkîrîna wê kîr. Hema wan sala Orbeli tevî Ebdulrazaq Bedîrxan bî zîmanê kurdi va mijûl dibe û ew tîn ser wê fikrê, wekî elîfba latîni sazîn bona Kurda. Orbeli êdî wî çaxî nasiya xwe dîde efrandînen Ehmedê Xanî, ku dî paşwextiyê da jî wan ra hatîne gotin xeberên wî yênen dur-cewahir: "Gava em lî ser cîmaetîya şayîr xeberdîdîn, dî derheqa pevgîrêdana şayîr û cîmaeta (gel) wî da -sê mezinayî tîn ber çavê me- Firdewsiyê farîs (ecem), Rûstevîyê gûrc û Ahmedê Xanî yê kurdi". Tevî N. Mar û ulmdarên mayîndî pey şoreşa Oktobrê ra Orbeli emegekî pîr mezin rêt, jî bo ku dî dewra teze da ulmê rohilatzaniyê pêşda bîbin. Serhatiya Orbeli û qedera xebata wî ya zanyarî û mezin û bêhesab dî nava kitêbên mezin da cî digîrîn, dikarî bîn ber çavan. Bona fîkra tomerî (gîştî) em binune bira xwe xebata wî dî hêla sazîrîna akademiya diroka çanda materiyalîyê, bîngehdanîne weşanxana akademiya, cûre-guhastîna instituta Lazerev ya zîmanên Rohulatê, xebata wî lî Ermitajê, rêçgerîya (lêkolîn) ulmî dî derheqa hunermendî sasanî da, sazîrîna para rohilatzaniyê. Meriv zendegirtî (heyret) dimîne wekî çîqas hêz û merîfeta merîveki gotî hebe, ku ew bî serbestî serkariyê lî teşkîlkîrîna ulmê bîke lî ocaxeke usa mezin da, wek Ermitajê, û bî wê ra tevayî ewqas xebatan binvise, lî ser demeke here bilînd fikrên dur-cewahirên kevnebûyî bîhêle, ku hatîne nîvisîn bona hobelyanên Firdewsî û Navoyî, Rûstavelî û eposa (destan) Davîte Sasûnê, weten û cîmaeta şêkîrdar emekê Orbeli dî alîyê ciguhastîna xezna Ermitajê, dî salên şerê weteniyê mezin da, dî dirokê da bî herfên zêrîn nîvisîne. Orbeli, temamiya jîyan û ruhê xwe danîbû rehîna vî şuxulê mezin.

Meha Nisanê sala 1942'a Orbeli hate Erivanê

wek sedrê filiala Ermenistanê ya akademiya TRSS ya ulman. Sala 1943'a akademiya Ermenistanê ya ulma tê damezrandin û Orbeli tê bîjartî wek serkarê wê ê pêşîn.

Dî pey direktoriya Ermitajê ra Orbeli dibe dekanê fakultêta rohilatzaniyê lî universitêta Leningradê ya instituta akademiya TRSS ya ulmê rohilatzaniyê. Bî inisiyatîva wî, lî vîra beşa kurdzaniyê hat teşkîlkîrîn û ulmdarê mezin bî xwe bû serokê wê ê pêşîn (bî xebata xwe ya esasî ra tevayî). Kurdzanên Leningradê: Qanatê Kurdo, Î. Sûkerman, M. Rudenko û yênen mayîndî, bî serkariya Orbeli xebateke pîr giranbîha kîrîn bona pêşdabîrîna pîrsên kurdzaniyê. Orbeli û şagîrtên wî xebateke geleki mezin kîrîn bona hazîrkîrîna kadrên kurdzaniyê. Bî dehan cîwanên bî merîfet, lî vêderê hazîriya ulmî dest anîn û bûne pêşekzanên baş. Hêjayî biranîne ye, wekî xên jî kurdên sovyetî lî vêderê xwendî û hazîriya xwe stendîne, gelek kurdên dereke, yênen ku bî şêkurdarî dî derheqa emekê Orbeliyê mezin da dimvîsîn.

Orbeli jî wan merîvên nadîr e, ku jî wan ra bî heqî tê gotî: "Ew bona merîva û cîmaetê hatîne dinê". Ew ewqas bî xerêqa teşkîlkîrîna ulm, alîkarîkîrîna kadrên ulmî ra mijûl dibû, wekî gelek caran pêra nedîgîhand xebata xwe kutake, neşîrke. Xebateke wî ya usa giranbîha dî wextê saxtîya wî da ronayî nedîdî. Gîlî dî derheqa encamên çûyîna wî ya Moksê da ne (salên 1911-1912'a), "Qîmyatên dî derheqa dialektolojiya kurdan û ermenîyan". Orbeli mexsûs dîda kîvşê, ku ev xebata yek û tam e, yanê parek bê paradîm nabe. Pêşekzan (zanyar, pêzan), vê xebatê geleki bilînd bî qîmet dîkî -ferhengên kurdi, ermenî. Eva xebata êdî hazîr e û zûtîrekê wê lî Erivanê ronahî bîbine (ango wê bête çapkîrîna û belavkîrîna).

Orbeli oratorekî (gotarbêj, xatîb) bêqûsûr bû, pîrê caran bê teksta nîvisandî xeberdîda gotînen wî dî çiyê xwe da û bîjare bûn. Mala Orbeliyan rêçeke kîvş hiştîye dî nava dirokê da: Rûbên Orbeli, Lêvon Orbeli, Hovsêp Orbeli... Ewan navana bî rastî kubariya cîmaeta ermenîyan e. Lê bî qanûna dînyayê, her merîveki mezin dibe ewladê hemû cîmaetan ku wî bona wana emek rêtiyê, jêra xîzmet kîriye, sîfetê wan anîye meydana dînyayê. A maneyek jî ev e, wekî navê Orbeli navekî ezîz û hîzkîri ye bona cîmaeta kurdan.

Ev nuîs jî rojnama "Riya Teze", hejmarê 86'an (sala 1987) hatiye wergirtin. Bî wergerdîna tipên latîni re, me zîmanê mîqalê lî gor şeweyê kovarê hêsan kîr. Temamiya nuîsê ne ewqas e, lê me jî ber cîh hînek jê kurt kîr.

JJ FOLKLORÛ MË

QEMERË

Lê qemerê qemerê lê
Lê qemerê qemerê
Sorê spiyê esmerê

Tu qemera Berazi lê
Lê qemerê qemerê
Bextê mın ra tu b'nazi lê
Lê qemerê qemerê
Tu sê tışta j'mın dixwazi lê
Lê qemerê qemerê
Kıl kılçı zêrê b'qazi lê
Lê qemerê qemerê

Lê qemerê qemerê lê
Lê qemerê qemerê
Sorê spiyê esmerê

Tu qemera Sipiki lê
Lê qemerê qemerê
Tu b'guhara gu pıki lê
Lê qemerê qemerê
Tu b'bazınê şırıki lê
Lê qemerê qemerê
Bextê mın ra tu b'ıki lê
Lê qemerê qemerê

Lê qemerê qemerê lê
Lê qemerê qemerê
Sorê spiyê esmerê

Tu qemera Celali lê
Lê qemerê qemerê
Zêr û zivê zelali lê
Lê qemerê qemerê
Bextê mın ra delali lê
Lê qemerê qemerê
J'mın ra nabi bermali lê
Lê qemerê qemerê

Lê qemerê qemerê lê
Lê qemerê qemerê
Sorê spiyê esmerê

Berevkar:
MÛRAD

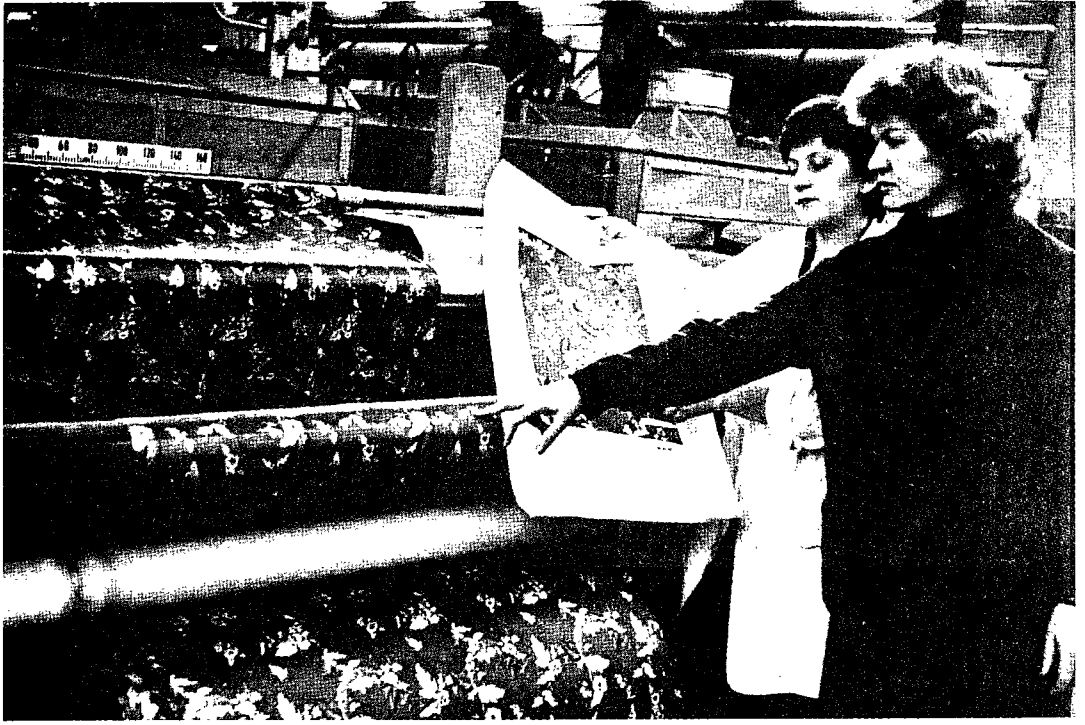
Tu qemera Birûki lê
Lê qemerê qemerê
Kofiya te b'barê gaki lê
Lê qemerê qemerê
Sozê xwe da çırûki lê
Lê qemerê qemerê
Tu j'mın ra malê naki
Lê qemerê qemerê

Lê qemerê qemerê lê
Lê qemerê qemerê
Sorê spiyê esmerê

Tu qemera Hertoşı lê
Lê qemerê qemerê
Tu b'gustila bı qaşı lê
Lê qemerê qemerê
Zar şırini pırs-xweşı lê
Lê qemerê qemerê
Bextê mın ra dıl-reşı lê
Lê qemerê qemerê

Lê qemerê qemerê lê
Lê qemerê qemerê
Sorê spiyê esmerê

Tu qemera Heseni lê
Lê qemerê qemerê
Tu b'kembera zêr-hesini
Lê qemerê qemerê
Bextê mın ra b'gazini lê
Lê qemerê qemerê
Tu çıma b'mın naseni lê
Lê qemerê qemerê

welat lı dilê min e

Çaxkanuş GALEMTERYAN

Karkera cawçêkirmê,
Qehremana Keda Sosyalist

Jin hez dîkîm tîm emrê xwe biçûk nişandî. Ev qelsiyêke ku dîkeve serê merivan; jî ber ku, hemû jin dîxwazî tîm cîwan bîn! Ez jî usa dîkîm, lê sedemên min cuda ne. Ez lı welatekî dîr hatîme dînyayê, lı gundekî biçûk bî navê Kesap, lı Sûriyê. Lê dî sala 1947'an da hatîme Ermenistanê, erdê bav û kalê min. Hîngê wekî ez jî nu va jî diya xwe bûm. Ewsal, disa destpêka jîyanêke bextewar bû jî bo gelek merivên min ku pîştî şer, dî havîna germ ya sala 1947 da lı bajarê Batûmê jî keştiyekê hatîm xwar. Jî wê vîr da çîl sal derbaz bûn û gelek tîşt jî bira min çûne, gelek bûyerên girîng, lê hûstêrên şabûnê lı çavên wan tucar jî bir nakîm.

Me Ermenistan dî xewnên xwe da dîtî bû. Me ezmanê wê ê bî roj û ken, kolanên Yerewanê yên fireh, zîmarên kevnare û çîrên bîharê yên zelal lı çîyayên wê dîtîm. Me gazîna welatê xwe yê berê tîm bîhist. Û em gelek serbîlînd bûn bî hatîna vî welatî, erdê wan mîrxasan ku zora Naziyanê hov û har bîrî bûn.

Ez gelek cara tîm hîlbîjartîm bo serokatiyê rê-vebîrîna cîvanan. Û kîngê jî guhdariya gotaran bêzar dîbîm, êdî guhdarî nakîm û lı rûyên welatîyanê xwe dîmîhêrîm: ew kî ne, maf û daxwazên wan wê çî be? Merivêkî kal dîbînim bî poxzîniyek dî çavên wî da; gelo ew jî kîjan welatî hatî-

Çaxkanuş Galemteryan li karxanê, li ber dezgeyên xwe.

Timsalê mêrxaseki Ermeni yê kevn, Dawidê Sasoni.

ye welatê bav û kalan? Gelek merivên nas dibin: Ew juna ha li Îranê hatiye dinyayê, li wir ku jyan bo wê gelek bi zor û zehmet bû; ew keça han ku ji min ra rûyê xwe yê bi ken nişan dide, ji malbateke macir e ku ji Libnanê hatine... Qedera van hemû mirovan usa ji hev cuda ye! Niha em hemû di vê salona ronak da ne û piştî kar û barê resmî, govendeke leyistikên gel wê dest pê bike, leyistikên Ermeniyana ku ji çarali dinê vejeriyane hatine welatê bav û kalan.

Di demên usa da tîm tê bira min gotmên xweşik yê nivîskarê Ûris, Mikhail Koltsov, ku di sala 1924'an da Ermenistan dîtî bû. Hingê pêla pêşin ya welatîyên me yê nû gihîştî bû vir. Wi usa nivîsandî bû: "Dîviya bû meriv bi Frensi xeberde bi Ermeniyê ji Parisê, listîkvanê trajediyê; bi Îngilîzi xeberde bi Ermeniyê ji New Yorkê, nivîskarê romanana; û bi Elmani xeberde bi pîsporeki muzîkê ji Wiyanê. Her ji, ger meriv, qe nebe çend gotinê Tirkî ji tevlê bike çêtir e, bo xatirê xudyê malê ku kasa sohbetê bi dilovanî cardin tije dîke. Li vir ji her welatî insan heye, vîra ew ci ye ku hemû rê te dibin digihînin cem hevalên Ermenî yê xebatkar.

Bi rasti ji, rîya ku ez gihandim Ermenistanê rîya jiyanêke nû bû. Di zmanê Ermenî da gotinên nû xwe nişan dan: spurk - Ermeniyê ku li der hatiye dinê, welatîyê nû. Ev gotin di kaxîzên resmî da hatî bû nivîsandim, lê di zmanê

xeberdanê da kêr dihatê karandin. Li ciyê wê, gotina "bîra" bi kar dihat ku dilgermi nişan dîda.

Bi sedhezaran kes vejerin welatê xwe. Her yek bi rûniyet û ditneke xweser dihat, ku bi tesira gelek tîştan çê bûbû, elîlaqê bûrjûvazî ji di nav da. Xeberdan, dan û stendineke bi du alî ye: Ger dîxwazî xelk guhdariya te bike, tu ji guhdari bike. Bi vî awayî raya merivan derheqê rewşa dinyayê, bir û bawerî, weki gotina zaneyan, ji yekî derbazî yê din dibe. Dibe ku hertîşt ne gora mafê cîmaetê bin... Lê cîmaet di heqê van astengan da tê, ji bo xatirê doza welatparêzî ya bîhnd, van hemû berên erda xwe li hev tine. Û em gelek mûnetkar in ji bo rindî û comerdiya welatê me yê sosyalist.

Bi sedan sal, gelê me jirî û jêhatbûna xwe di rîya avakirin û xweşkirina welatê beyanî bi kar anî. Bavê min hosteyekî baş bû. Piştî ku em vejeriyana Ermenistanê, wi got: "Şukur ji Xwedê ra, êdî nah şunda emê malan li welatê xwe ava bikin û di aşîtiyê da bijin.

Ji 30 salan zêtir e ez li Yerewanê, li karxana îpegê di karê rêsandmê da dixebitim. Waxteki min 30 dezge bi hevra bi kar dîani. Ez bi dilpakî nikarim bêjim ku, çî ji destê min hat min şunda nehişt. Niha nayê bira kesî ku Çaxkanuş Galemteryan welatîyeke nû ye. Heya, ez bi xwe ji, hêdi hêdi ji bir dikim. Lê carcaran, ez bi serbi-

İndi dıfıkırım ku, jmeke xebatkar wek mun ku ji Rojhulata Navin hatiye, niha tevi rêvebirina karên dewletê dibê: Ez nunereki Komcivina Partiya Komunist ya Ermenistanê me û her usa ji, ya Yekitiya Sowyet. Û wek endameke Sowyetê Bîlud ya Ermenistanê, di girtina biryarên gelek granbuha da para mun heye. Niha cara sîsêyan e ku ez di Konsêya Bajarê Yerewanê da ci dıgırım. Ez, her usa ji, him endamê Komita Partiya Komunist im, him ji di komita birêvebirina sendikayê da me, li karxana ku ez tê da dıxebitım. Xuyaye destê mun tiji ne. Û divê usa

bibe. Li vir Ermenistanê ez wek karkereke rê-sandinê elimim. Vi welati aşti, xwebaweri, mal, heval, nav û nişan da mun û pêşi li ber mun vekır. Pişti demeki, mun fêmkır ku, welatê mun hemû YKSS (Yekitiya Komarên Sosyalist yê Sowyet) e, "ta ji Moskow heya quncikê heri dır," û ez ji wê berpırsiyar im, çawa welatê mun ji mun berpırsiyar e.

Karxaneya ku ez tê da dıxebitım, niha pavlikeyek nu çêkiriye û navê mun lê danine: "Çaxkanuş". Dezgeyên mun her roj 1500 mêtro ipeg dirêsin ku jê 500 fistan çêdibın. Xweş li xwe km, hevalên muni delal! ev pavlika nu hemû rengên Ermenistana jiyanteze li hev dıcvine. Ew bi rasti ji gora navê xwe ye: mana "Çaxkanuş"ê gulvedan e.

Me di dawiya salên 1950'i da deyneki demdirêj ji dewletê girt û bavê mun pê xaniyekî mezim ava kır. Herçar birê mun - Serop, Serkis, Andranik û Sedrak - tê da dimin û alikariya hevdu dıkin. Birê muni biçûk di sala 1948 da li Yerewanê hat dınyayê. Ew di karê metal da dıxebite. Du birê mun xwendegha teknîkê xılas kırım û niha di karxanê da dıxebitım. Andranik ji bo firmekê şoforti dike. Hemû ji zewici ne û zarokên wan bi lez mezim dibın. Kurê mun êdi büye xort, bo leşkeriyê navê wi xwendim.

Ez çıma behsa van tıştan dıkim û di derheqa xızmeñ xwe da ewqas dıpeyivım? Sedem ev e ku, dıxwazım xelk texmin bike, rewşa me li beriyên dır, li welatên Rojava yê sar û li ci û warên dın çawa bıba.. Li wan deran xelk bi prani maciran biçûk dibine. Beyaniyekî bê welatê bërûmet e. Mun ev tışt bi çavên xwe ditiye.

Hêkyata jınıkekê tê bira mun, ku niha li Yerewanê, li pavlikeke haletên gelek granbuha dıxebite. Hun merivên wê ku li Fransê dıjin, gazi kırım ku ew ji biçê wi welati, jınık ji derket çü ji bo jıyaneke hêsan û çêtir.. Pır ne bori dısa şunda hat. Û mun jê pırsi: "Li wir rewş çawa ye?" Ev ji gotına wê bû: "Qe mepırs! Te caran

masiyê ji avê derketi li ser erdê ditiye? Ew çawa bê mecal düvê xwe li vir û wê dixe û di wareki beyanı da dıfetise; ez ji li Marseillesê usa bım".

Meriveki bê welat wek meriveki bê nav e. Ez gelek zü tê gıham ku welat ne tenê ew ci ye ku tu nanê xwe jê derdixi û cilên xweşik peyda dike; welat ew ci ye ku dilê te lê ye. Ev kevır, ev kevot û ew siya hênık di bım pelgên wê yên ku dıxuşxuşım, hemû parçeyek in ji welatê mın.

Di vi welati da bi hezaran welatiyên nu dıxebitım ji bo teze çêkırına warê me yê kevn û ji bo avakırına xaniyên sor siyaxkırı ji xwe ra. Li Ermenistana Sowyet da gund hene ku bi tevayi ji welatiyên nu pêk tên. Xelk ji hemû welatan vegeri hat warê bav û kalan û niha li vir bextewar in.

Li çarkoşeyê Ermenistanê û Yekitiya Sowyet welatiyên Ermen yên nu hene. Ew li Çarentsawan haletên hesmî çêdıkın, li Kozakistanê malan ava dıkin, li Rojhulata Dır sinorên Sowyet dıparêzın, di Geliyên Araratê da rezan datın, -di gundên çiyê da li nexwaşan dımhêrın û dersê dıdine zarokan. Di nav wan da merivên zêtir jêhati hene ku bi nav û deng in li çarkoşeyê dınê. Weki Oganês Çekidzan ku ji İstembolê hatiye. Wi nişana Senetkarê Gel ya YKSS stendiye û hatiye hılbıjartım wek endamê Sowyetê Bîlud ya Ermenistanê; Goar Gasparyan, li Mısrê hatiye dınyayê; wê ji hum nişana Senetkarê Gel ya YKSS, hum ji nişana Qehremana Keda Sosyalist stendiye; û wênevan Akop Akopyan, ew ji çend sal berê ji Beyrûtê hatiye û Xelata Dewletê stendiye. Xebata hoste, hesınker, madenkol, zana û cotkarên me gur û geş dibê û heyraniya dınyayê dıkişine ser xwe.

Hêza welateki bi xebata gelê wê ya bi dil û can ava dibê.

Gava ez di kolaneke Yerewanê da dıçım û tım, xwe û xwe dibêm: "Va Kolana Lenin e, hevalek mun li vir rüdmê. Li ali dın Kûçeya Krasnoarmeyskaya dest pê dike; li parkê kevn da Teatra Sundukyan û piçek wê da film-teatra Rossia heye ku em pır caran dıçinê. Ger tu li Zükaka Abovyan ber bi jor biçi û vegeri ali çepê, tuye bê Matenadaran, çiyê ku destnıvisên kevn, efrandinên zana û nivıskarên berê tım parastın. Evana hemû yê mın in û ez yê wan im.

Ev benda hanê ji kovara Sowyet, Asia ande Africa - Today, ji hıjmara İlon û Çıriya Pêşin, 1987 hat gırtın û ji çapa İngilizi hat wergerandın.

gotinên pêşiyar

Berevkar : SALIH

- * Dîdanê jara li pelorê dîşkê.
- * Dîranê kurmi, derman kêşan e.
- * Destê dîza bi dîza nayê birrin
- * Destê tenê rûyê mirov reş dîke.
- * Dîyariya şivani Helkok e.
- * Dewsa xencerê qenc dîbc, lê dewsa xeberê qenc nabe.
- * Dîzik dîbêje beroşê rûteni (rû bi teni).
- * Eger xweliyê li xwe dîki xweliyeke germ.
- * Eger bi mali, bi xalet û xal i.
- * Geriyan derman e, qîsmet li ser piyan e.
- * Giyyê hewşê tal e.

- * Ga bi cîla nayê naskirin.
- * Jîna bêkes har dîbe, mêrê bêkes jar dîbe.
- * Mîrişkê hêk kiri ji xwe ra hevalek çê kiri.
- * Bila rê be , bila dûr be.
- * Postê hêştirê barê hêştirê ye.
- * kotka tujî li ya vala mede.
- * Çavê li deriya xweli li seriya.
- * Aş şola xwe dîke, çeq-çeqok dev û dîranê xwe dîşkênc.
- * Xûn bi xûnê nayê şuştinê.
- * Jîn û mêrê şer kîrin, nezanan bawer kîrin.

Dî Televizyona Hollandayê da Programa Kurdi

Dostên hêja,

Dewletên ku Kurdistanê kîrme kolonî, gelê me ji hemû mafên mirovî bêpar hiştine, zîman û çanda wî lê qedexê kirine.

Ev kîryarên han tîşteki normal e. Lewra kolonyalist, ji bo ajotîna kedxwarî û hukmê kole-dariya kolonîyan be ji, dev ji zordari bernadîm. Lê tîşteke heye ku ne normal e, ew ji, kîryarên Ewropayîya ye —ku xwe wek pêşevanê mafên mirovî êlan dikim— ku bi siyaseta xwe di parale-

la siyaseta kolonyalîstan da dîçim û bi çaveki milleti yan ji netewî li gelê me nanêrm (wek Tîrkan, Ereban), mafên wan yêncîvaki (sosyal) qebûl nakim (wek: bi zîmanê dayikê perwerde-gari, ji bo pîrsîgîrêkên cîvaki buroyên agahdari-yê, mafê radyo, televizyon û wd.) û xwe nêzi dayîna van mafan nadim. Lê parçeyek ji gelê me li Ewropayê wek karker, macîrên siyasî bi rîya komelên demokratî xebatek bê westan dajon û ji bo stendîna van mafan di berxwe didim (xebata KOMKAR nîmûne ye).

Jî bo mafên demokratî, ku me li jor bi nav kir, li Hollandayê ji zûva xebat tê kîrin. Bi sa-ya vê tîkoşînê li Hollandayê, li bajarê "Den Haag" di televizyonê da —ku ev televizyon me-hê carek ji bo biyaniyan programan diweşîne— mafê programa Kurdi ji hate qebûlkîrin.

Her çîqas programa Kurdi kurt be (5 deqqe) û naveroka wê tîr û tîje nîn be ji, stendîna vî mafê han gaveki pêş e. Eger tîkoşînek çalak bête ajotîm, bîdestxîstîna hemû mafên demokra-tî mumkun e. Stendîna mafê programa Kurdi di televizyonê da, wek nîmûne gîringîya tîkoşîn û xebatê dîde nişandan.

Bî sîlavên dostani
Ş. Zîrav

Şikefta

Xebat

Bı Xwin

Kele-kela havinê bû. Şivanan pezê nivro anibûn mal. Nêziki kaniya gund lı bın dara tûyê çend gundi û mêvanek rûnişti bûn.

Mêvan İsmailê Qewoşê (İsmail Çawiş bû.) İsmail kaleki 60 salı bû. Navê gundê wi Riçık bû. Gundeki mezın û gur-lax bû. İsmail dı salên bıçûk da bavê xwe wında kırıbû, bı dest-lepa diya xwe hatı-bû mezinkırın. Jı ber vê ew bı navê diya xwe dıhate bangkırın. "Çawişti" jı ber eskeriya tırkan jêra bıbû paşnav. İsmail kaleki porpelaş, rûspi û devken bû. Xweş peyv bû. Xetên eniya wi, işareta tecuban bû. Hal-wextê wi ne xırab bû, ew û pirejına wi bı tenê dıjıyan. İsmail çend caran zewicıbû jı, lê jê zarok çenedıbû. Çer ku dıhate gotın cendırman ew gullebaran kırıbûn, jı mırınê fıltıbû. Jı ber ku pır tırşiyabû zarok jê çenedıbûn.

Jı cımaetê— jı ber çı bû nızanım, lê wi dest bı serboriyeke xwe kır: "Dı ser vê bûyerê ra gelek sal derbaz bûn lê disan jı, ew wısa bı germiti dı dıl û biramın da maye..."

Dı cih da xwe çêkır û bı tılıya xwe jı dırva işaret kır: "Ev çiya ye... Çiyayê Dızgûnê... Sala 1915'a jontırkan fermana Ermeniyın derxıstıbûn. Jı bo serê her Ermeniki 25 quruş danıbûn. Kuştına Ermeniyın bıbû riya qazancê. İnsanın qimeta insanın nedızanın, bı qireti siyaseta nijadperestan bı cih dıanin. Dı aliki da jı

bona ku erd û malê wan bıkeve destê fedalan Ermeni bı qireti dıhatine kuştın, gelekê wan jı reviyın dervayı welat. Welat bıbû gola xwinê. Gelek bûk û keçên Ermeniyın bı dileki êş, bı darê zorê, bı cıranên islam ra zewicin. Pıştı wındabûna gelê Ermeni, barê gelê Kurd grantır bıbû. Jı ber ku gelek kar û barê gundiyan bı destê zen'etkarên Ermeniyın dıhate çêkırın. Û xelkê Kurd jı wan hazır dıgirt. Wek caw çêkırın, şal dırûtın, xılık û sepet çêkırın, hesinkari û hwd.

Jı aliki da pıştı ku Asûri û Ermeni dı welat da kê m bûn, bac(vêrgi) û eskeri bû para Kurdan. Serda jı şerê cihanê domdıkr. Bac û eskeriya dirêj bıbû zılmeke mezın. Saleke dın şında jontırkan bı êrişên eskeri careke dın ajotın ser Kurdên navça Dersimê. Gelê Dersimê lı ber vê hovitiyê disa seri rakır. Kurdan Hozat, Mazgirt, Nazmiye û Pertek işxal kırın. Lê dı bın serokatıya Miralay Galatalı Şevket da gelek qetliamên mezın hatın çêkırın. Gund hatine şewıtandın, jı û zarok hatine kuştın. Pez û dewarên gundiyan bı zorê jê dıhate stendın û jı bo wan tu bedel nedıhate dayın. Jı ber van kırınên dıjımın herkesi jı cih û warê xwe bazdıda. Salê mın dora 15'a ya hebû yan tunebû. Me jı weke herkesi ceh û genimê xwe, erd veda û têda çal kır. Me tev pısmaman û cıraneki xwe tıfingên xwe girt û me xwe da Çiyayê Dızgûnê. Jın û zarên me jı berbı Pertekê çûn. Hukumeta Tırk, jın û zar lı

Pertekê kom dıkir ku paşê surgûni rojava Anatoliyê bike.

Çıyayê Dızgûnê lı hember Çıyayê Silbûsê ye. Çıyayeki serbilind û xemdlı e. Lı navbera Qızilkilis-Gêxi ye. Me ji helali û xatirê xwe xwast û dı berbanga sıbê da ketine rê, pır hundik çûn dikê sıbê bang kır. Dı wê demê da ji tırsa esker û xefıyan, rêçûyina şevê baştır bû. Em bı roj radızan bı şev ji rê dıçûn. Me dı çend şevan da xwe gıhande Çıyayê Dızgûn. Devê newalan û darıstan bı zarok, jın û mêr tıji bûn. Hemû kesan xwe ji hevdu dıparast.

Çıyayê Dızgûnê geleki asê û bılınd bû. Gelek teyr û tûr, mar û mûr dıhewand. Herwısa jın, zarok, pêşmerge û esker ji.

Wextê ku me xwe gıhand wêderê, me xwe gelek azad û xurt hesıband. Lê me tışteq nehesıbandıbû: Bêbextiya dıjın.

Me lı wir ji xwe ra şıkeftek dıt û em têda bı cih bûn. Sıban zû me xwe pıçek dıda ber rojê û dıkışıyan cihê xwe. Carna bı dorê em dadıketın gundan ji bo xwarınê, hın tıştan berev bıkın. Gund wêrane bûn. Mehsûlê wan dı zevı û bêderan da mabûn. Lı der dorên wan gundan ew kesên ku xwe ji esker dıparastın hebûn.

Rojekê em çar heval ji derketın pêşiya şıkeftê, me xwe da ber rojê û spi ji xwe paqj dıkırın. Dûra em ketine şıkeftê. Roja dın sıbê şefeqê da em bı dengêki hışıyar bûn. Lı ser şıkefta me, ji jorê "qırpe-qırp" dıhat. Wextê ku me xwe dabû ber tavê. eskeran ji dırva lı me mêze kırıbûn û iro cihê me kıvş kırıbûn.

Em rahiştın tıfıngên xwe û lı benda wan sekının. Bangi me kırın ka em kine û çend kesın ku teslimi wan bıbın. Bapır bı navê me bersıva wan da. Me hemûyan ji zêde tırki nedızanin.

Dûra me gulle beri hev da. Çend kesan xwest bıkevıne şıkeftê lı nivê rê ke-

tın. Jı bo wexteki kurt ew çend kesên kuştı lı ber derê şıkeftê ji me ra bûn kozik(parêzgeh). Lê eskerên dıjın çend rojan û şevan lı ber derê şıkeftê nobet girtın û man. Bapır bı tenêya xwe geleki ew meşxûl kırın û zerar giyand wan. Fışekên me ji lı ber qedandınê bûn. Xwarın û vexwarın ji qet nemabû. Pıştıra Bapır hate lêxıstın, bırayê wi yê bıçûk Weli Axa tıfınga wi girt, lı dıjın gulle barand. Lê Bapır careke dın ranebû. Me sê hevalan lı ser meytê hevalê xwe, tı û bırcı, bı tırs û xof sê rojên dın derbaz kırın. Gulleyên me ji qedıyabûn. Esker ji ev yeka famkırıbûn. Wan lı me gulle dıbarandın. Cih lı me pır teng bıbû. Em sê heval ketıbûn quncıkeki teng.

Ez dı cihê xwe da rûniştıbûm. Herdu hevalên mın dı ser mın ra jıpê sekınıbûn. Bı dengê tıfıngan ra tışteki germ dı ser mın da bari. Herdu hevalên mın dı cih da ketın. Lı ser şalê mın mêji û xwına wan belav bıbû. Ez dı cihê xwe da ji xwe da ji xwe ceyişim. Dest lı mın sar bû, bına mın çikiya. Dılteng û bêçare bûm. Niha ez bı tena xwe mabûm. Dı navbeyna mın û mırınê da bostek mabû.

Bı tırs mın bang kır, teslim!.. Lı benda mın bûn ku derkevım derva. Lê mın cesaret nedıkir. Paşê mın bıryara xwe da û ji şıkeftê derketım. Çer ku derketım eskeran xwe kırıbûne talda kevıran. Mın fırsendek dıt û serberjêr bazdam. Geleki pey mın ketın ez zeft nekırımın. Çend saetan şunda ji aliyê birlikeke dın hatıme girtın. Komutanê birlikê ifada mın girt û çekê eskeri lı mın kır û ez girtıme nav eskeran. pıştı ku hereketa Galatalı Miralay Şevket Paşa kuta bû, xelkê me ji veğeriya cih û warê xwe ê berê.

Lê bınketına milletê me tenê ji ber nezaniya me bû...

Hezar sali ji bıjim vê bûyerê tucaran nıkarım ji birbıkım."

PÛŞKIN

** JÏ Őayirên ûrisan yê heri mezin PûŐkin e. DÏ Ewrûpayê da jÏ Őayirêki wisa mezin tune.*

H.TÛMANYAN

** Ew kesê yekemin bû, ku li ba me edebiyat gihandiye bilîndaya xebata netewi.*

N.G.ÇERNIŐEVSKI

** Hetani roja iroyin tu kes jÏ PûŐkin derbaztir nebûye, ne bi bedewtiya helbestan, ne jÏ bi hêza diyarkirina his û ramanan, helbestvanek, ku bûye pêŐewayê edebiyata rûsi*

M.GORKI

Tava Helbesta Rûsi

Aleksander Sergêviç PûŐkin (1799 - 1839) Őayirê ûrisayi miletiyê ê mezin e. Merivên zemanê wi ew bi nav dikirin wek tava (roja) poezia ûrisa. "Ew ne tenê Őayirê ûrisa yê zemanê xwe yê mezin bû. -Belinski derheqa PûŐkin da nivisiye, -lê usa jÏ Őayirê hemû cîmaeta û hemû qurna yê mezin bû." Çawa Lomonosov hesab dikin himdarê ulmê ûrisa, usa jÏ PûŐkin hesab dikin wek himdarê literatûra ûrisa ya nû.

Efrandina PûŐkin bû neymka jiyana civata ûrisa ya miletiyê "enskilopediya jiyana ûrisa". Em di nava efrandina PûŐkin da temamiya jiya-

na ûriseta wi çaxi, deb û pêwendiyên hemû sî-nîfên (çinên) mexluqetiya ûrisa dîbinin, pê dihesin, weki ewi çiqasi qedrê xwe li bêcerkirina temamiya xezna cîmaeta ûrisa ya miletiyê, idealên cîmaeta ûrisa ya azadariyê û hemmerivayê digirt, dikaribû jiyana û kultura miletên mayin fam bike.

DÏ nava literatûra ûrisa da Őayirên mezin, niviskarên mezin, dramaturgên mezin gelek in. Xudanê "Evgeni Onegin" û "Syarê hespê sîfir", "Baris Godûnov" û "Qiza Kapitan", "Tragediyên biçûk" û çiroka hemû mecalên Őayirtiyê

efrand, dı nava bist çend salên xebata xwe ya literatûrê da bû hım şayirê mezin, hım niviskarê mezin, hım ji dramaturgê mezin.

Aleksander Sergêviç Pûşkin genia(deha pêzan) bû geniaki geleki mezin. Ew lı ser mirata pêşiyên xwe yên literaturiyê yên hêja, poesiya cimaetê ya zar(zargotin) hin bû û bingehê literatûra rûsî ya nû dani. Lê ew bı kritiki(rexne) berbırri wê miratê dibû, çı ku kevn û nekêrhatı bû wêda davit, her tenê ew tıştê ku dı hêla diroki da bı keri pêşdabırına literatûra rûsî ya miletiyê dihat, wi ew tışt pêşda dıbir, kûr dıkir û dewlemend dıkir. Ê ew bû literatûreke usa, ku berk hejandına úrsa ya azadariyê ra hate girêdan, serecema wê ya mexlûqatiyê ya dewlemend hebû, dereca wê ya bedewtiyê bê hed û hesab bılind bû, pırsgrêkên (problem) here girring pêşda dıkişand û derecên jiyana wi çaxi yên cuda-cuda nişan dıda.

Pûşkin, xasma ew niviskarên rûsî yên beri xwe û yên zamanê xwe geleki bılind qimet dıkir, ku wi dı nav efrandinê wan da cimaeti dıdit.

Efrandına Pûşkin dı aliyê tematika û serecema xwe ya idêatiyê da niha dewlemend û pırali ye. Zanina wi ya fireh hemû warên jiyana merıva û mexlûqatiyê bı hêzeke nebinayi va nişan da. Ew dı derheqa evintiyê da stra, temamiya wê ani ber çavan. Ewi pesnê hevaltiye û dostiyê da, qerfê xwe bı neyarên xwe kir -ji padşayê grti heta niviskarê fıroti. Ew dı derheqa weten-hızıyê da stra û lı dijminê weten kire eynat. Ewi newekheviya cıvaki (sosyal) diyar kır û bû xemxurê merıvên zêrandi û miletên bındest... Tu dereceke jiyana merıvatiyê ya usa tune, ku ew lı ser nesekınibe. Tê bêji Pûşkin her tışt gotiye, ew ji bı hêz û bedewtike nebinayi va. Bı rasti ji ew "Destpêka hemû destpêkan bû" (Gorki).

Bınyatê poesiya (helbest) Pûşkin wek ya cımaetê ye. Pûşkin lı ser wê fıkrê bû, weki gava literatûr dıbe diyarkirê kultura cımaetê, hıngê ew dıbe literatûra cımaetê. Efrandariya Pûşkin her bı wi cureyi ye

Efrandına Pûşkin bı idêatiya bılind, humanizma mezin û demokratizma kûr va berbıçav e. Dı nava efrandinê wi da dengê weten-hız -bajarvanê mezin tê bıhistın ku bı alavi welat û cımaeta xwe hız dıke, bı wan va serbılmd û kubar dıbe. Çıqası Pûşkin ji welat û cımaeta xwe hız dı-

kır, ewqasi ji ewi lı qeyd û zınarê çarizmê kırıbû eynat. Ew qeydên koletiyê ku nedıhişt hêza cımaeta úrsa ya efrandiyê bı xurti pêşda here. Ew wek dengbêjê azadiyê hate erafê meydanê. Ji efrandinên xwe yên pêşin da destpê kır, lı dıji hukumeta Nikolayê Pêşin û qulıxçiyên wi, mlkdarên úrsa şer kır. Dı wi şeri da, hetani mırina xwe ji Pûşkin nehate rayê.

Pêzaniya Pûşkin her tenê bı jiyana úrsa va nedıhate sinorkırın. Hemû gelên Rûsyayê, usa ji cımaetên dınyayê yên mayın bı jiyana xwe va bûne babetê helbesta Pûşkin. Em dı nava efrandinên wi da Pışkavkazê, Kavkaza Bakır, kal-Kalmikiyayê û Úkrainayê, Fransayê û Hınamistanê, Lehistanê û Hroma qedimi dıbinın. Ew efrandareki pêşin bû ku nıgarên (wêne, resım) merıvên miletên mayın bı realisti nıtırınd.

Şayirê úrsayi mezin usa ji bı heqi hesab dıbe wek himdarê zımanê rûsî yê literatûri (edebi). Dı nava gelek qurna da, kütêbên úrsa bı zımanê dêrê -Slavyani dıhatın nıvisandın, ku geleki ji zımanê rûsî yê cımaetiye zend dır bû. Lomonosovê mezin destpê kır zımanê kütêba nêziki zımanê cımaetê kır. Ev xebata ku Lomonosov dı warê zıman da destpê kır, Pûşkin kuta kır. "Dı nava helbestên wi da cara pêşin xeberdana úrsa ya zendi tê kıvşê" - Dobroliúbov nıvisiye.

Pûşkin bû dersdarê gelek niviskarên úrsa. Ewi hukumeki gelek mezin çawa lı ser şayir û niviskarên zamanê xwe, usa ji yên paşwextiyê hişt. "Pûşkin dersdarê me ye", L.Tolstoy gotiye.

Marks û Engels efrandinên Pûşkin bılind qimet kırın. Pûşkin şayirê V.I.Lenin ê hızkırı bû.

Pûşkin zûda ji hıdúden úrsa yên miletiyê derketiye û bona temamiya merıvatiya pêş, bûye serkaniya bedewtiyê ya mezin. Efrandinên Pûşkin bûne mlkê temamiya merıvatiya pêş û bı gelek zımanên dınyayê hatıne tercumekırın. Çawa dı welatê me da, usa ji lı dervayi welatê me Pûşkin bı kurdi ji hatiye tercumekırın û neşırkırın.

Pûşkin nemuriye, herçend ji em iro 150 salıya wefatbûna wi dıdın kıfşê. Çıqas dıçe navê wi, ewqasi geş û mezin dıbe, surê poesiya wi ya nû ber çavê cımaetê têne kıvşê, dengê wi ewqasi kube û ziz tê bıhistın.

Emerikê SERDAR
Nıvis ji "Riya Teze" hatiye wergirtın.

ZAROK

Çelika Pısikê

TOLSTOY

Wergerandin ji turki: X. LEZGİN

Hebûye tunebûye, xwişk û bırayek hebûne: Vasya û Katya. Pısikeye wan ji hebûye. Rojêke baharê pısikeye wan ji ortê wînda bûye. Ev herdu xwişk û bira her derê geriyane, ew neditine. Pısik tune, tune, tune.

Rojekê li hînda imbarê ji xwe ra leyistine, hingê dibihîsîn ku ji jorê dengê zîrav tê. "Miyaw, miyaw". Vasya êdi qet disekine, hema zûkava ji pêpelûka hildi-

kîşe ser banê. Katya ji li jêrê maye û ji Vasya pırsiye:

– Te dit? te dit?

Pêşiyê tu bersiv, tu deng ji Vasya derneketiye. Lê paşê xwe xwar kiriye û qir-yaye:

– Mîn dit! Vaye pısikeye me... Çelîkên wê ji hene, çiqas ji rındîk in! Hela were, zû!

Katya hema bi lez çûye malê ji pısikê

ra şîr anîye.

Tam pênc çêlikên pîsikê hebûne. Çaxê ku ew mezin bûne, ji quncikê xwe derketine û li wan der û doran geriyane. Katya û Vasya yek ji nav wan hûbjartîne. Yeke belek; pêşira wê sîpi, piştî wê gewr. Wan ew hildane birine malê.

Diya Vasya û Katya, ew çêlikên din ji li ciranên xwe belav kirîye.

Herdu xwişk û bira bi çêlika mayî ra leyistîne. Wan herdem zîkê wê têtîr kirîne. Dema xewa wan hatiye bi hev ra raketîne, bi hev ra xew kirîne.

Rojekê ji rojan Katya û Vasya çûne bîndarûkê. Jî xwe ra leyistîne. Pîsik ji li ba wan bûye.

Dema ku bûye bager, pelên daran û toz tevlihev bûye. Pîsik di nav vê bagerê da, vi ali - wi ali çûye hatiye. Ev yek gelekî li wan xweş hatiye.

Demekê Vasya û Katya dînhêrîn ku li kêleka rê çiçek hene. Destpê kirîne ew berev kirîne. Bi berevkirîne ra pîsîka xwe ji bir kirîne.

Paşê jî nişkava qêrînek bîhistîne:

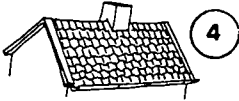
— Xwe bîdîne aliyekî, jî pêşîya min derên ez dibêjim!

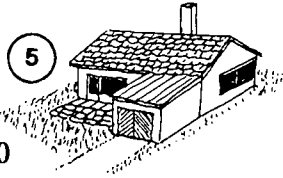
Nihêrîne, yê ku diqire sîwarê hespeki ye, bi lez dajo ser wan. Du kûçîk ji li pêşîya wi bûne. Wan kûçîkan pîsik ditîne û êrîşî wê kirîne. Pîsik jî qet jî cihê xwe nehîvîyaye. Hema wîsa xwe quncîloki kirîye, piştî xwe kovandiye, li ber kûçîkan sekîniye. Bêje çîma narevî! Na, ma bêhîşê direve!

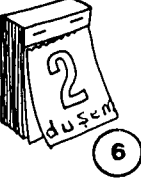
Dema ku çavên Katyayê bi kûçîkan ketîye, kirîye qêrîn, berê xwe daye malê û bazdaye. Lê Vasya zûkava xwe gîhandîye pîsikê. Berî kûçîkan wi xwe gîhandîye pîsikê. Xwe avîtiye ser wê, ew jî êrîşa kûçîkan parastîye. Tam wê gavê ew sîwarê nêçîrvan xwe pêra gîhandîye, kûçîkên xwe girtîye çûye.

Vasya jî pîsîka xwe sax û sîlamet birîye malê. Jî wê rojê şunda êdî tucar pîsîka xwe serbest, bê xwedî bernedaye rast û bestan. ■

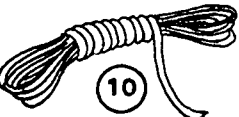
XAÇEPIRS

1- 4

2- 5

3- 6

4- 9

5- 10

6- 1

7- 2

8- 9

9- 3

10- 7

"DİYARBAKIR 5 NOLU" – F. WELAT

Pirtûk belgeyeke giranbîha ye ku dewraneki ji diroka gelê Kurd tine ber çavan. Ew 5 salên zindana Diyarbakirê, berxwedana şoreşger û welatparêzên Kurd li dîji nazistên Tirk, wek belgeyeke diroki pêşkêşî diroka gelê me ya nîvisandi dîke.

Nîviskarê vê pirtûkê, şoreşgerê Kurd F. WELAT, bî serhatiyên xwe ra tevayî serhatiya hemû şoreşger û welathîzên Kurd şirove dîke. F. Welat dî binê çerxa faşîzmê ya êşkence û zulmê da çiqas camêr û egîr e; dî behskirin û şirovekîrîna xwe da ji ewqas nîviskarêki hosta ye. Ew dî behskirîna bûyeran da gelek rastbîn e, wî çî ditiye, çî vejîyaye ew hemû li hafîza xwe nîvisîye; dî bîra xwe da hiştîye û paşê derbasî ser kaxez kirîye. Şirovekîrîna wî xurt e, carna nûansên psikolojîk jî dîde. Lê bî çavekî rastbîn... bêyî ku bûyeran jî rastîyan dîr bixe. Dema tîrsîyaye "ez hîngê pîr tîrsîyam" dibêje. Ew, baş dîde xuyan ku berxwedana welathîzên Kurd, meznahîya daxwaza gelê Kurd jî bo azadîyê, zora zulma dijîmîn dîbe.

Pirtûk dî nav weşanên Riya Azadî da derketîye.

"ÇIROKÊN KURDÎ" (Textes Kurdes) ROGER LESCOT

Pirtûka diplomat û rohlathînasê fransîz Roger LESCOT ya bî navê "Textes Kurdes", isal (1987), bî sernavê "Çirokên Kurdî" jî nû va, jî aliyê weşanxana Orfeus hat çapkirin. Dî pirtûkê da 5 çirokên kurdî yê zargotîni (folklorî) cih girtine.

"MİRINA KALEKÎ RIND" - Mehmet UZUN

"Mîrîna Kalekî Rînd" romana Mehmet Uzun ya duwemîn e. Weşanxana Orfeus li Stockholmê ew çapkirîye. Romana Uzun ya yekemîn "TU" jî dî sala 1985'an da li Swêdê hatîbû çapkirin.

"HAWAR – Cild- 1" (Hejmar 1 – 9)

Hawar jî nû va hate weşandin. Neh hejmarên Hawarê (1 - 9) jî alî Mihemed Bekîr va hate te kûzkirin û wek cild hate weşandin.

Xuyaye ku M.Bekîr karekî hêja bî cî anîye. Ew, ne tenê jî nû va weşandin, her wîsa nîvisên ku bî tipên erebî û farisî bûne jî, transkripteyî Kurdî -latînî kirîye û li gel orîjînalên Hawarê, neh hejmar jî nûva hatiye sererastkirin (deqtilokirin).

Li gor agahdariya M.Bekîr, wê 22 hejmarên Hawarê yê mayî dî sê cildan da bête weşandin. Ev cilda han (ku neh hejmar in) jî alî Weşanxana Hawarê hatiye weşandin.

"JÎN" – Cild 4

Dî meha Çîriya Pêşîn 1987'an da Cilda JÎN ya 4'an derçû.

Me dî hejmara 15'an (Roja Nû) da dî derheqa "JÎN"ê da bî kurtî agahdarî dabû. Heta nîha tevî cilda 4'an, bîst hejmarên kovara Jin (her cildêk 5 hejmar) jî nûva hatîne çapkirin. Ev karê hêja jî alî M.Emin BOZARSLAN va hatiye kirin.

" KOÇKİRİ DESTANI" – Cımşit MAR

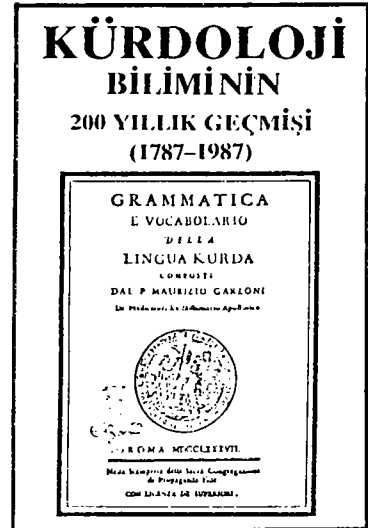
Çawa tê zamin dî 50 saliya Serhıldana Dersimê da , lî ser tevgêrê gelek bend, mîqalê, broşur û pirtûk derketin û derdikevin. Van rojan bî navê "KOÇKİRİ DESTANI" pirtûkeke helbestan dî nav weşanên Özgürlük Yolu da derket. Dî vê berhemê da gelek helbestên hêja yên welatevîni û şoreşgerî ci girtine. Nivîskarê wê Cımşit MAR, helbestên xwe bî welathîzîke kûr û bî zanîmêke dîroki ya fireh û bî ruheki têkoşer dîrvise.

Dî dawîya sala 1987 an da pirtûkxana kurdi bî pirtûkeke lêkolînê dewlemendtir bû. Ev pirtûk dî nav weşanên KOMKAR'ê da hate weşandin. Nivîskarê pirtûkê ROHAT, xuyaye ku gelek serê xwe êşandîye û lî ser dîroka Kurdzanîyê (Kurdoloji) û xebatên derheqa wî, lêkolîneke "SERBORIYA 200 SALI YA ILMÊ HÊJA û kronolojîk afirandîye.

Lî ser bîngeha Ilmê Kurdzanîyê xebatên ku dî derheqa Kurd û Kurdistanê da hatine kirin dî warê zîman, edebîyat, sîn'et, tarîx, arkeoloji, etnografîya, etnolojî, ol, cografîya, aborî (ekonomî), sosyolojî, bibliyografîya û wd. nîn. Xebatên ku lî ser Kurdzanîyê hatine kirin, welat bî welat têtê nasandin û pêra jî, xebatên Kurdolog, nivîskar, gernameyên gerokan û hwd. têtê nişandan.

Nivîskar, tarîxa peydabûna ilmê Kurdzanîyê jî 1787'an pêda qebûl dîke û jî bermayîya Maurizio GARZONI destpê dîke û tîne heta 1987'an. Lê pêra jî, çend gernameyan jî, dîde nasandin, wek: "Vegeza dehhezaran – Ksenefon", "Gername – Ewliya Çelebî" û wd.

Dî warê Kurdzanîyê da (Kurdoloji) esera yekem jî alî Maurizio Garzoni va hatiye afirandin. Pirtûka M.Garzoni ya bî navê "Gramera Zîmanê Kurdî û Ferhengê Wî", dused (200) sal berê dî sala 1787'an da lî Romayê (Îtalya) hatiye weşandin. Lî gor nivîskar, her çiqas dî sedsalê 19 û 20'an da Kurdzanên hêja derketibîni û ilmê Kurdzanîyê firehtir kiribîni jî, rêç û şaxa Kurdzanîyê bî Garzoni destpê dîke. Ev rastiya han jî alî gelek Kurdzanên navdar va jî, hatiye qebûlkirin.

SERBORIYA 200 SALI YA ILMÊ

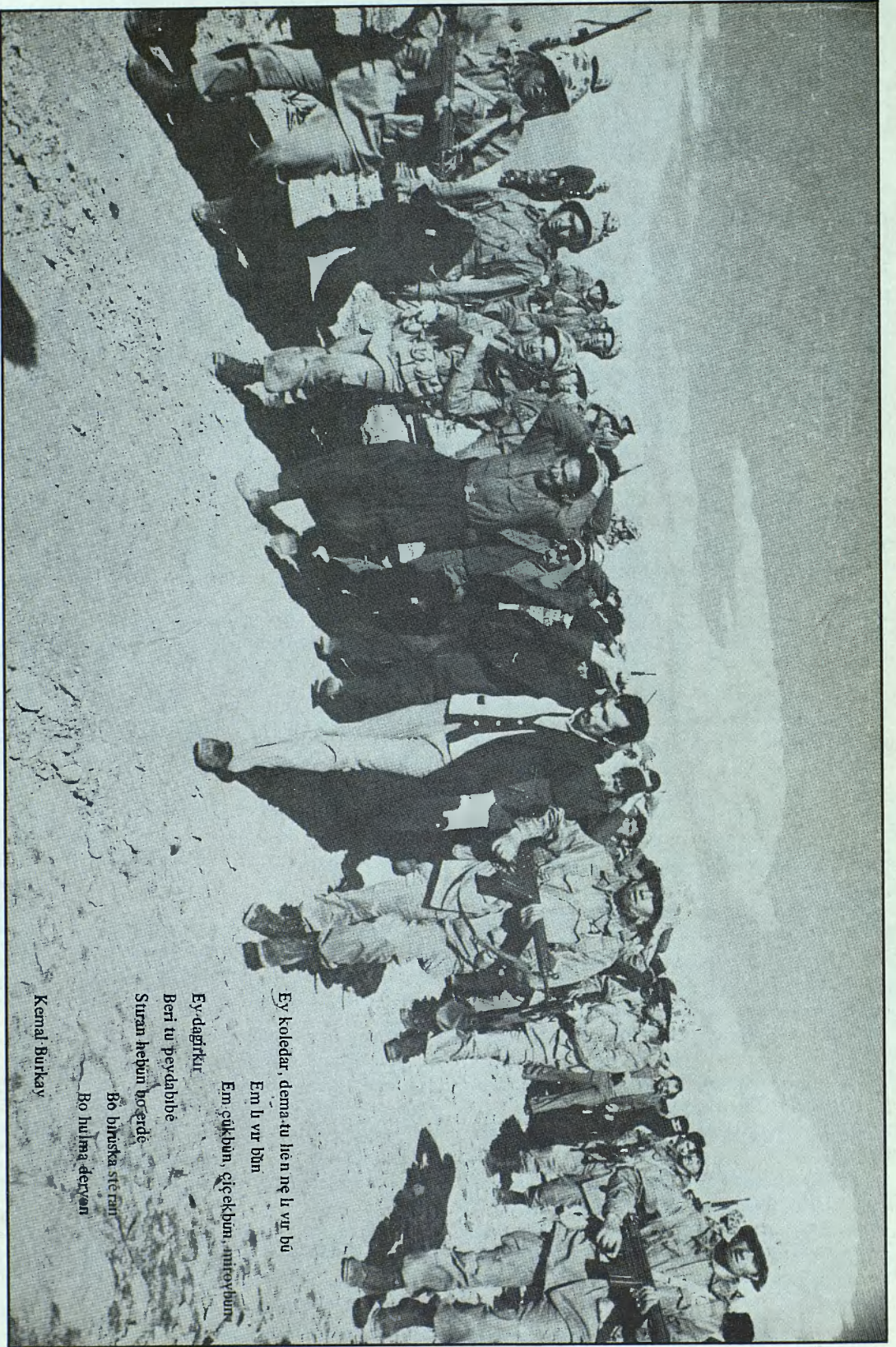
KURDZANİYÊ "

(1787-1987)

Nivîskar, pêda dîçe û merheleya ku ilmê Kurdzanîyê gihîştîyê; eser û nivîsarên ku hatine weşandin; zanyarên Rohilatnas û ditînen wan bî kurtî dîde nişandan.

Jî xeynî ev agahdarîyên jorin, kar û xebata (dî warê Kurdnasî, edebîyat, folklor, tarîx, siyaset û hwd.) pirtûk, kovar, rojname, nivîsar û lêkolînen ku dî her çar parçên Kurdistanê da hatine û tîne weşandin tîne raxistin. Dî dawîya pirtûkê da wênayên çend kurdnas, zîmanzan, edebîyatzan, tarîxzan, lêkolînavên sereke jî, hatine çapkirin.

Bî kurtî pirtûk, jî bo nivîskar, lêkolîni û lêgerîvan, xwendekar, ronakbîr, welatparêz û gel dikare bibe çavkaniyêke kronolojî ya eserên derheqa Kurd û Kurdistanê da.

Ey koleddar, dema tu hien ne li vir bu

Em li vir bin

Em çûkbûn, çûkbûn, amro'vûn

Ey dagîkêr

Berî tu peydabibe

Suzan hebûn he'êrdê

Bê bîrûska sîerîrî

Bê hulmê derxan

Kamal Burkay